

**FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY
PALACKÉHO V OLOMOUCI**

KATEDRA SLAVISTIKY

**VLIV SLOVANSKÉHO POHANSTVÍ NA VÝVOJ
NÁRODNÍ UKRAJINSKÉ KULTURY**

**THE INFLUENCE OF THE SLAVIC PAGANISM ON THE EVOLUTION
OF NATIONAL UKRAINIAN CULTURE**

**ВПЛИВ СЛОВ'ЯНСЬКОГО ЯЗИЧНИЦТВА НА РОЗВИТОК
НАЦІОНАЛЬНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ**

VYPRACOVALA: Anastasiia Dashchenko

VEDOUCÍ PRÁCE: Radana Merzová, Ph.D.

2014

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a uvedla všechny použité prameny.

V Olomouci,

podpis

Děkuji Mgr. Radaně Merzové, Ph.D., za konzultace, rady a připomínky, které mi během psaní diplomové práce poskytla.

podpis

Зміст

Вступ	1
Теоретична частина	4
1. Слов'янська міфологія	4
1.1 Джерела слов'янської міфології.....	4
1.2 Сили природи у слов'янській міфології.....	6
1.3 Слов'янський “Олімп”	7
1.4 Язичницька духовна верства.....	17
1.5 Міфологічні уявлення	17
2. Вірування, обряди та свята стародавніх українців	21
2.1 Ритуали.....	21
2.2 Родинна обрядовість.....	25
3. Стародавній язичницький календар	28
3.1 Поганські свята.....	28
3.2 Поганський календарний тиждень.....	30
4. Культ природи. Поганський взаємозв'язок із природою	33
4.1 Рослини у звичаях та віруваннях язичницьких українців.....	33
4.2 Культ священних тварин	34
5. Християнізація Київської Русі	36
5.1 Прийняття Християнства	36
5.2 Подальша зміна традицій.....	37
5.3 Культура скоморохів.....	38
6. Висновок	39
Практична частина	40
7. Уплив християнізації на розвиток української культури	40
7.1 Церковний та поганський календар.....	40
7.2 Залишки язичництва у Київській Русі після прийняття Християнства.....	41
7.3 Феномен “двовір'я” та повернення до традицій	42
8. Українська символіка та язичницькі знаки	44
8.1 Поганські сакральні символи в Трипільській культурі	44
8.2 Значення та походження блакитно-жовтих барв українського прапора.....	45
8.3 Походження та значення українського тризуба	45
9. Пісенні традиції українського язичництва	47
9.1 Колядки та шедрівки	47
9.2 Русальні пісні.....	48
9.3 Купальські пісні.....	48
10. Язичницька культурна спадщина	50
10.1 Архітектура та монументальний живопис	50
10.2 Ювелірне мистецтво	55
11. Новоязичництво. Феномен руху “Рідновірства”	57
Висновки	60
Resumé	63
Список використаних джерел	71
Електронні джерела	71

Вступ

Предки сучасних українців, стародавні слов'яни, сформувалися як самостійна етнічна спільнота вже на рубежі нашої ери. Давні слов'яни дуже добре знали природу свого краю та жили з нею у цілковитій гармонії. Втім, саме невміння раціонально пояснювати явища навколишнього світу призвело до появи язичницької релігії, поганства. Головним богом східних слов'ян був Перун – бог грому та вогню. Шанували також таких богів як Стрибог – бог вітру та погоди, Сварог – бог-коваль, Ладо - бог домашнього вогнища. Крім цього існував і подальший пантеон богів - “слов'янський Олімп”. За допомогою своїх вірувань слов'яни пізнавали навколишній світ, пояснювали пори року, зміни у природі та свій взаємозв'язок з нею. Предки українців вірили, що їх рід походить від богів. Фундаментом язичництва було обожнювання сил природи - сонця як джерела життя і землі як матері всього живого.

Слов'янське язичництво, як і багато інших релігійних культів, не було цілковито відокремлено від вірувань сусідніх племен та етносів. Його можна розглядати як один із фрагментів стародавньої індоєвропейської релігії, яка розвивалася самостійно.

Християнство, прийняте на Русі у 988 р. н.е., лише частково викоринило поганську віру із повсякденного життя та свідомості слов'ян - язичників. Язичницький світогляд продовжував ще довго співіснувати з християнською релігією, перетворившись у феномен т.зв. двоєвірства, тобто поєднання слов'янських поганських вірувань та обрядів із православними.

Першим завданням цієї праці є пошук залишків язичницьких вірувань, обрядів та культури у житті сучасних українців та української культури взагалі.

У праці також намагаємося довести, що навернення у християнство українського народу ще не означало повного усунення поганського вірування із повсякденного та релігійного життя цієї етнічної групи.

Докази цього можна знайти у дослідженнях радянських і сучасних українських та російських археологів та істориків, наприклад, у дослідженні археолога Б.О. Рибаківа “Язичництво Стародавніх слов'ян” (1981) та “Язичництво Стародавньої Русі” (1987). Велика кількість археологічних і етнографічних матеріалів доводить глибоке минуле релігійних вірувань, існуючих на території

Київської Русі у часи прийняття християнства. Слов'янське язичництво є продуктом багатовікової еволюції і відображає основні етапи культурного та релігійного розвитку предків слов'ян.

Наступним завданням буде спроба показати читачеві міфологічні уявлення стародавніх українців, увести читача до багатого світу обрядів та культури слов'янського язичництва на території України, та довести, що ця культура несе своє відображення і в сучасних традиціях українського народу і є незаслужено забутою.

При написанні дипломної праці та під час досліджень було використано такі методи як спостереження, тобто пошук язичницьких елементів у повсякденному житті; порівняння – спроба знайти схожості і залишки язичницьких ритуалів та обрядів у традиціях християнства; аналіз – пізнання язичництва як предмету свого дослідження шляхом вивчення усіх його елементів; синтез – з'єднання окремих сторін та аспектів культури поганства в єдине ціле з культурою сучасних українців; сам опис язичницької культури, богів, обрядів та символів; і нарешті узагальнення та підсумок проведеної праці на кінці свого дослідження і спробу відповісти на питання яку ж роль відігравало поганство у розвитку та виникненні слов'янської культури.

Робота складається зі вступу; теоретичної та практичної частин, поділених на підрозділи; висновків, додатків і списку використаних джерел.

Уведення читача до культури слов'янського язичництва почнемо дослідженням самого коріння української язичницької культури, тобто джерел виникнення цієї реалії. Далі спробуємо переказати коротку “біографію” головних персонажів слов'янської міфології – богів “слов'янського Олімпу” та міфічних створінь.

У процесі цієї праці, читач ознайомиться з головними віруваннями та обрядами – з родиними та поминальними обрядами, поклонінням землі; із замовляннями проти хворіб, котрі передаються жінками з покоління в покоління. Далі читач пізнає традиції слов'янських язичників у весільних та поминальних обрядах, ті забобони та звичаї які при цьому відбуваються.

У праці також описано фольклорні традиції язичників-слов'ян: свята, пов'язані з цим пісні та танці, колядки та щедрівки; язичницький календар та його зоряне значення. Читач ознайомиться з повним взаємозв'язком та гармонією людини та природи, наших предків та їх богами; з існуючим у слов'ян культom

рослин та тварин, пов'язаною з цим символікою та священними знаками.

У цій праці не можна було б оминати періоду християнізації і подальшої зміни традицій, котрі, втім, несли та продовжують нести в собі відгомін традицій та обрядів поганства.

У підсумку читач зможе переконатись у великому впливі та відображенні язичництва у сучасному житті українців, у його спадщині та ролі, котру ця спадщина відіграє у культурному житті українського народу.

Залишки язичницької культури українці можуть побачити навколо себе кожної миті. У сфері кулінарії, наприклад, у різдвяній традиції готувати на Різдво кутю, або приготування млинців на улюблене зимове свято українців та росіян – масницю.

Український народний танець та співанка – коломийка – несе в собі залишки язичницьких ритуальних поклонінь природі.

Також у наші часи в Україні стає досить популярним давати новонародженим дітям слов'янські, язичницькі імена - Злата, Богдан, Богдана, Дарина, Лада, Любомир та ін.

Відображення поганської культури бачимо у традиції ворожіння дівчатами та жінками у т.зв. “дозволені” для цього православною релігією дні – святки.

Іронією долі, у наші часи є те, що дедалі більше українців почало приєднуватися до неоязичництва, до руху т.зв. “Рідновірства” - “рідновір'я”- релігійного напрямку, заснованого на слов'янській міфології та релігії. Ця віра ставить своєю метою відродження слов'янської віри, котру цей напрямок вважає ріднішою та природженішою для слов'ян.

Питання що є “природнішим” для українців, у контексті слов'янської культури загалом, поганське вірування чи Християнство, є питанням спірним. Втім, ця праця ставить за мету показати багатий світ язичницької культури та красу возз'єднання людини з природою, незалежно від релігійних поглядів.

Язичницька релігія, без сумніву, подарувала світу великі цінності і своєрідну культуру, котра заслуговує на своє почесне місце у світовій культурі.

Теоретична частина

1. Слов'янська міфологія

1.1 Джерела слов'янської міфології

“Грецьке слово εθνικός (етнічний) має тлумачення – «племінний, народний, язичницький» і походить від грецького Έθνος, що означає «звичай». Отже, первісне значення слова язичництво - "віра племені людей, пов'язаних спільним звичаєм і спільним походженням". У наукових колах і досі не існує єдиного терміну, яким би можна було позначити віру наших предків перед прийняттям християнства.

В літописах вона зветься *поганством*, а люди, котрі сповідують інші віри (як рідні, так і чужі), зветься *поганами*. На думку деяких вчених, ці слова походять від лат. *Paganus*, що первісно означало “селянин”.”¹

На відміну, наприклад, від християнської релігії, котру ми знаємо у вигляді цільної і однакової у своїй системі структури, слов'янське поганство розвивалося досить неоднорідним способом. Усе нове співіснувало зі старим, і не тільки не відкидало його, а доповнювало. Таким чином утворювалося своєрідне нашарування вірувань і забобонів. Слов'янське язичництво містило у собі не лише аніматичні вірування, притаманні ранній стадії розвитку релігійного світогляду наших предків, тобто вірування, що усе в природі – живе (сонце, вода, камінь, дерева), але і анемічні, тобто уявлення про душу людини, котра має властивість переходити до іншої плоті, а також її надприродної здатності до перевтілення – звернення до вовка, дерева, струмка і т.д.

Пізніше, вже у християнстві, уся подібна надприродна сила почала називатися “нечистою”. У язичницьких віруваннях, з “нечистого” середовища виникли язичницькі боги, про яких ми і досі знаємо досить небагато. Втім, можемо з досить великою вірогідністю припустити, що вже в VI ст. слов'яни мали дещо схоже на пантеон богів, а пізніше, більш того, були близькі до вірування в єдиного бога.

Українське язичництво, хоч і віра збережена в більшості лише в обрядах, звичаях, переказах та міфах віра, однак не може вважатися повністю мертвою.

¹ ЛОЗКО, Галина. *Українське язичництво*. Київ: Преса Україна, 2009. ст 3.

Звичайно, розвиток слов'янської міфології був перерваний зненацька. Вірогідно, у часи прийняття християнства було знищено безліч язичницьких творів, котрі писалися для потреб поклоніння богам та практичного життя. У часи поганства людина жила у повній гармонії з природою і її силами, тому боги та істоти були для неї природними і близькими.

На початку запровадження християнства на Русі, візантійські і християнські міфи були нашим предкам незрозумілими та чужими, що призводило до спроби збереження старої віри шляхом ховання ідолів та атрибутики поганства у лісах та печерах. Слов'янські міфи характерні саме тим, що вони надзвичайно природні та пов'язані з повсякденним життям українців, з хліборобським та землеробським побутом наших предків.

Зараз до нас дійшли лише уривки прадавніх легенд, які у своїй більшості вже перебували під впливом християнських елементів.. Тому досить велике значення для дослідників мають усі народні перекази, звичаї, тобто фольклор, де відображається світосприйняття наших предків у період дохристиянської доби.

Слов'янська міфологія, як наукова дисципліна має свою давню історію. Передісторію її можна розпочати з XII ст., тобто з літопису “Повісті врем'яних літ” про те, що ще за 8 років до повної християнізації Русі, Володимир Червоне Сонечко наказав поставити ідолів язичницьких богів, починаючи від Перуна і закінчуючи Мокошею. Подальший розвиток історії слов'янської міфології був продовжений лише з другої половини XIII ст., тобто завдяки дослідженням таких вчених як Михайло Ломоносов.

Утім, слід зазначити, що якщо в епоху класицизму XVIII ст. літературний та культурний напрямки мали відтінки античної міфології, то вже на початку XIX ст. мистецтво на території України та Росії як свій зразок узяло саме “природну” язичницьку культуру. Фольклор почав адаптуватися до смаків нової епохи, туди ж можна віднести і нову створену міфологію. Міфологія стародавніх слов'ян базується на одухотворенні сил природи, на культі предків і домашнього вогнища. Її хотіли бачити яскравою та цікавою. Саме тому слов'янську символіку, її богів та міфічних створінь бачили і там, де їх не було (у різного роду піснях та заклинаннях). Таким чином, старі боги, такі як Лель, Ладо і Ярило отримали право на нове життя. Пам'ять про них жива і понині. Втім, первісну поганську релігію та слов'янську міфологію не слід зіставляти, хоча вони й тісно пов'язанні між

собою. Слов'янська народна релігія вже містила в собі нашарування та залишки християнського духу та його символіку.

1.2 Сили природи у слов'янській міфології

Стародавнє слов'янське уявлення про світобудову бере свій початок ще з індоєвропейських часів і тому йому притаманна досить велика архаїчність. Погляд на всесвіт починався із землі, котра уявлялася плоскою чи плаваючою у воді, чи стоячою на чотирьох биках, від різких рухів яких, іноді відбувалися землетруси. Вважалося, що земля має свій край, небо ж сприймалося як натягнута над землею бичача шкіра. На ній підвішувались та вели свій шлях сонце, місяць та зірки. Небес налічувалося багато – до семи (“бути на сьомому небі”).

Сонце – джерело всього живого на землі і досі називається в Карпатах “ликом Божим”. У певні дні сонце “вступає до шлюбу” з землею. Його річному циклу підпорядкований рік слов'янського землероба. Цей порядок також залежить від фаз іншого світила, “брата сонця”, місяця. Якщо у слов'ян з сонцем не пов'язані спеціальні магичні ритуали, то місяць іноді є головним об'єктом чорної магії. Молодик часто супроводжувався розпалюванням ритуальних багать, дівочими ворожіннями, весіллями, початком нових землеробських робіт.

Стародавні слов'яни скоріше за все не знали солярної релігії, тобто не поклонялися сонцю і не сприймали його головним божеством. Вони також не були вогнепоклонниками, не зважаючи на те, що поклоніння небесному вогню (блискавці) і вогню земному (домашньому вогнищу) займало важливе місце в поганському світогляді та релігійних традиціях. Утіленнями небесної сили були грім та блискавка, котрі виражалися трьома синонімічними для язичників словами: грім, блискавка, перун.

Формула мати-земля була не тільки образним словосполученням, але вираженням суті народних поглядів на життя. Згідно з сучасними дослідженнями, відношення до землі як до жіночого початку, народжуючого та плідородного, є спільним для усієї стародавньої Євразії. Святість та шана землі яскраво відображається у таїнстві сповіді землі та використанні її у клятвах (землю брали у рот, їли її та клали шматок дерена на голову, тому що земля - праведна).

1.3 Слов'янський “Олімп”

У поганських слов'ян існувала своєрідна ієрархія богів та міфічних створінь. На чолі були головні боги, котрі керували усім життям на землі та долею людей, далі йшли нижчі боги та міфічні створіння, котрі служили старшим богам. Унизу ж стояли люди, котрі були обдаровані великою силою і могли змагатися навіть з демонами.

Згідно з дослідженням радянського вченого Б.О. Рибаківа, структура міфологічного пантеону котру ми знаємо зараз, у часи стародавніх українців була іншою.

Досить старим є матріархальний культ Рожаниць – богинь родючості, котрих сприймали як Господинь Світу: мати Лада та дочка Леля. Над ними була Мокоша – втілення Матері-Землі, покровителька врожаю та прародителька Світу. З перемогою патріархату виникла ідея чоловічого божества: з'явився культ Всесвіту – Рода.

Зображення Бога-Творця. Середина III тис. до н.ч., с. Керносівка.

Дослідники Є.В. Анічков та Б.О. Рибаків вважають, що висунення Перуна на перше місце у слов'янському поганському культі не має свого коріння у первісності, а пов'язано з процесом становлення давньоруської державності.

Далі ми коротко розглянемо окремих представників пантеону українського поганства, котрих можна вважати основними.

Рід і Рожаниці

Рода вважали творцем світу та богом над богами. Род уособлював нащадків одного предка, тобто поєднував у собі весь рід і покоління. Він уявлявся мешканцем неба, який живе на хмарах та дарує усьому живому життя, а людині - долю. Жіночих божеств Рожаниць пов'язували із народженням. Душу людини уявляли зіркою, котру Рожаниці запалювали при народженні людини і гасили, коли та помирала.

Роду та Рожаницям приносили тільки безкровні жертви: кашу (кутю), хліб та мед. До речі, звичай уживання ритуальної страви (куті) побутує в Україні і досі: перед вживанням куті батько кидає першу ложку вгору, в святий куток – покуть. Мотиви Роду та Рожаниць зберігаються на вишиваних рушниках у вигляді мотивів дерева життя, де чоловіки зображаються на листках дерева, а жінки – на квітах.

Культ Рода, як було згадано раніше, виник, вірогідно, за часів патріархату, а Рожаниці беруть свій початок з матріархату, втілившись пізніше в образи Лади та її доньки Лелі.

Сварог

Прабог, володар світу і батько українського пантеону. Саме від Сварога, Бога світла та небесного вогню походять і інші Боги – Сварожичі. Згідно з чеською книгою “*Mater Verborum*” – “Мати Слів” – ім'я Сварога перекладається словом Зодіак. На небосхилі Сварогові відповідав Плуг (сузір'я Оріона).

Зображень Сварога, на жаль, не було знайдено, проте деякі вчені вважають язичницькі та козацькі хрести символами Сварога. Сварожичим знаком споконвіку вважалися свастики-сварги, котрі ми знаходимо навіть на фресках Софіївського собору у Києві, поміж символіки Християнства.

Дажбог (Даждьбог)

Сонячний Бог, податель добра та багатства. Цей бог ціком пов'язаний з небом і сонцем, проте як син Сварога, є богом земного достатку, символом урожаю жита та пшениці.

Дослідник Б.О. Рибаків висуває цікаву гіпотезу щодо спроби Володимира Великого систематизувати поганських богів. Згідно з нею, Сварог мав бути ідентичним Богу-отцю, Дажбог мав відповідати Богу-сину, Мокоша мала бути ідентичною християнській Богородиці.

Зображення Дажбога.

Цьому сонячному божеству приносили безкровні жертви у вигляді паляниць, медяників та калачів. В Україні і досі поширені ритуальні коржі, котрі вже втратили своє призначення ритуальної страви і вважаються звичайною повсякденною їжою. Саме ж слово “корж”, згідно з дослідженнями Г. Лозко у книжці “Українське народознавство”, є індоєвропейського походження і означає “коло”.

Перун

Бог блискавок та грому, ідентичний грецькому Зевсові чи римському Юпітерові. У X ст. все більше заміняв Сварога і був покровителем воїнів. Цей бог залишив на українській землі багато географічних назв: урочище Перуни (на Черкащині), Перунова рінь (на Дніпрі).

Його уявляли струнким, срібноголовим та золотовусим чоловіком з луком та стрілами в руках. Біля ідола Перуна завжди палало вогнище, постійно підтримуване жрецькими. Для вогнища добувався спеціальний “живий” вогонь,

тертям дерева об дерево. Перунові приносили кровні жертви - у вигляді биків, та жертви у вигляді міцного напою. Існує цікаве повір'я, що дерево, в яке вдарив Перун, не можна використовувати для будівництва, воно є придатним для виготовлення музичних інструментів.

Святиня Перуна в с. Перинь під Новгородом та Волхвівські знаки з образами Перуна.

Велес (Волос)

Один із найстарших богів, котрий вважався богом достатку. Також відома його друга назва “скотій бог”. Велес був покровитель купецтва та торгівлі.

Назва Велеса, згідно з деякими гіпотезами, походить від “волох” – волохатий. Цей бог відомий усім слов'янам: у скандинавців Велесу ідентичний бог Вольсі, у чехів *vels* означає нечисту силу, латинське *vels* значить біс. Тобто це дає нам підставу вважати, що первісно, Велес міг бути також богом предків.

Новорічні обряди донесли до нас відгомін колишніх “волових свят”, наприклад вивернуті кожухи на учасниках новорічного карнавалу в українських селах символізують багатство.

Мокоша

Ця богиня була єдиною жіночою представницею у пантеоні князя Володимира. Макош (Мокшу) пов'язували з жіночим господарством: рукоділлям, куховаренням та ін. Їй приносили безкровні жертви у вигляді снопів льну та вишитих рушників. Вірогідно, ця богиня була досить близькою до культу Рожаниць і віра Мокоші зберігалася у жінок ще до XII ст.

За деякими джерелами, до Мокоші на Старокиївську гору приходили поклонятися ворожки та знахарки. В образі ж богині ми бачимо відгомін старої культури Богині-Матері. Її зображення дійшли до нас переважно на рушниках у вигляді жінки, яка стоїть під відкритим куполом святилищ з піднятими вгору руками (поза Оранти), на голові якої була рижкаста шапка.

Купайло

Деякі вчені припускають, що назва Купала близька до лат. Cupido – Купідон. Це був бог літнього сонця, “живого вогню” котрий запалював кохання у серцях дівчат та парубків у цю чарівну ніч.

Кумирів Купалі вірогідно не ставили, вважаючи його більше персонажем та учасником святкового обряду, присвяченого літньому сонцестоянню. Купайлом називали солом'яне опудало, яке молодь виготовляла для свята. Крім Купайла робили опудало Марени, у вигляді ляльок із вінків, гілок дерева, прикрашаних квітками та стрічками. На думку письменника Івана Нечуя-Левицького, Купайло та Марена відповідали двом стихіям: вогню та воді.

Ярило

Бог пристрасті, весняного розквіту природи, він був близький за своєю сутністю до Купайла, тільки діяв навесні. Певних згадок про кумира Ярили немає, відомо тільки що молоді дівчата щороку виготовляли його опудало.

Поклоніння та шанування Ярили близьке до купальського ще й тому, що під час його святкування парубки викрадали дівчат. Цей Бог уособлював життя та земне кохання.

Троян

Один з найменш досліджених богів поганського пантеону. Був триєдиним божеством, котрий згідно з однією теорією був уособленням триєдності богів: Ярила, Купайла та Дажбога. Ярило пробуджував природу навесні, Купайло діяв влітку, а Дажбог давав свої подарунки від врожаю до осені. Усі три божества є сонячними богами. Стародавні українці в найдавніші часи поділяли рік на три частини: весну, літо та зиму.

Симаргл

Зображення Симаргла.

Значення цього божества було незрозумілим ще з давніх часів і досі залишається малодослідженим. Проте, цей бог вважається охоронцем земних плодів та землеробства.

Його зображення знаходять також на скіфських та сарматських пам'ятках. Малюнки Симарглів, у вигляді переплечених гілок та листя, знаходять у стародавніх книжках – це божество сприймалося як сторож дерева життя. Образи симарглів були улюбленими мотивами у майстрів-ювелірів. У Києві був знайдений срібний жіночий браслет XII ст. з тваринами і птахами, що ніби заплуталися в орнаменті дерева життя.

Числобог

Бог часу та чисел. В Україні цього бога вшановують у час зимового сонцестояння 21 – 22 грудня, на Різдво Божича. Вважалося, що на Різдво з народженням молодого бога Коляди час “оновлюється”, тобто починається нове Коло Свароже.

За народними легендами, у давньому Києві був храм Числобога. Перед храмом росли рідкісні квіти, які розтуляли свої пелюстки у різний час дня і ночі. Саме за ними волхви визначали, котра година. Статуя Числобога мала два лики: Сонця і Місяця.

Це божество в святкові дні допомагає людині відділити священний час від буденного, для того щоб зв'язати минуле з майбутнім у теперішньому. Жерці Числобога вважали, що увесь священний час (богослужіння, пожертви) походить від праотців. “У святкові дні буденні проміжки ніби розчиняються, зникають, а священний час набуває цілісності (як суцільне богослужіння з нашими пращурами і майбутніми поколіннями).”²

Світовид

Святовит (Свентовит) – бог неба та небесних світил. Був близьким до грецьких богів Зевса та Аполона. Ім'я цього бога походить від “світло” у значеннях сонячного світла, білого світла та свята.

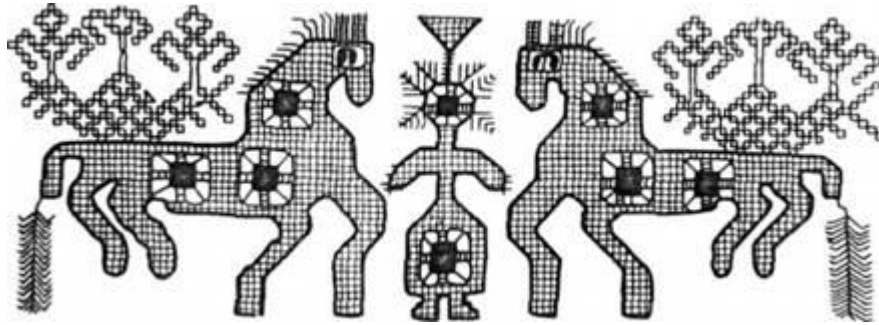
Зображали Світовида у вигляді чотиригранного стовпа, чітко орієнтованого на сторони світа. Божество мало чотири обличчя (два чоловічих та два жіночих). Одне з найдавніших зображень бога було знайдено у XIX ст. біля р. Збруч в Україні, нині статуя знаходиться у Краківському археологічному музеї.

Світовида вважали персоніфікацією світового стовпа (світового дерева). Статуя Світовода втілювала в собі п'ять богів поганського пантеону (верхній ярус царства Білобога: Лада – схід, Дажбог – південь, Перун – захід, Мокоша – північ; і нижній світ царства Чорнобога, триликого Велеса).

Свята Світовида відзначалися влітку і восени. Найзначнішими були світовидові урочистості в день осіннього рівнодення (25-26 вересня). Проводилася

² ЛОЗКО, Галина. *Українське Народознавство*. Харків: Мандрівець, 2004. Ст 108.

всеношна богослужба, подібна до Великодньої, відбувалося причастя священним короваєм і священним напоєм медом-сурюю, який споживали з рога.

Кони Світовіда у давньоруській вишивці.

Дана

Слов'янська богиня води і втілення жіночого початку. Слово дана у скіфо-сарматські часи було не лише ім'ям богині, але і спільною назвою для річок. Таке ж значення і зараз мають деякі назви річок в Україні: Дністер, Донець, Дунай.

Образ Дани був переказаний ще у Геродота: богиня родючості, мати всього живого. Її священним днем уважалася п'ятниця. Дані приносили жертви у вигляді коштовностей, котрі кидали у річки та струмки. Можливо слово данина походить від жертви богині Дані. Цей звичай і досі зберігається у багатьох народів у вигляді кидання монет у воду, для того щоб знову повернутися до тих місць, де людина була щасливою. Збереження води завжди було дуже важливе, бо ж без неї не може бути життя людей. Тому воду споконвіку шанують.

Ім'ям Дана часто називають дівчат в Україні, ця традиція бере свій початок від часів поганства, коли жінок які народилися на свято Води чи в п'ятницю називали на честь богині.

Коляда

Це був бог зимового сонця, котрий повинен був повернути Коло Сварожиче до весни. Згадки про Коляду, як про бога, є в Густинському літописі. "Слово коляда має багато значень: Святий Вечір, обряд святкування Різдва, сама пісня,

різдвяний подарунок. Сучасне мовознавство, пов'язує значення слова коляда з коло, колокол, а також латинським *calendae* – календар.”³

До речі, Різдвяні свята Коляди, пов'язані зі славленням плуга, відомі ще з джерел XVII ст. Ці обряди астрономічно пов'язують з сузір'ям Оріона. У часи Київської Русі, кияни виходили на вулиці міста і на високих пагорбах зустрічали це сузір'я, яке уособлювало дарунок від Сварога.

Ладина родина. Лада.

Найстарша з Рожаниць, ця богиня материнства була матір'ю двох першопочатків життя Лелі (Води) і Лелі-Полелі (Вогню). Грецька богиня Лето та польська Леда, згідно дослідників, тотожні з українською Ладою. Її храми існували в багатьох країнах Європи, статуї ж і досі прикрашають музеї Італії та Греції. Лада (Лето) в обох руках тримає своїх дітей: Лелю (Артемідю) і Полеля (Аполона).

Лель

Син богині Лади тотожний Ероту чи Купідону. Саме давнє поганське свято цього божества, на думку деяких вчених, покладено в основу сучасного католицького свята “святого Валентина”. Лель це дух, що втілюється у людську дитину. Він обирає шлюбну пару для свого народження. Своїх майбутніх батьків він закохує, пускаючи в їх серця стрілу.

Леля

Дочка богині Лади та божество жіночої любові, молодша Рожаниця. 22-го квітня, на свято Лелі, дівчата водили хороводи, завітчувалися вінками і співали веснянки.

³ ЛОЗКО, Галина. *Українське Народознавство*. Харків: Мандрівець, 2004. ст 106.

Ладо (дід Ладо)

Чоловік богині Лади, згадки про якого ми знаходимо в українському фольклорі. Наприклад у веснянці “А ми просо сіяли” як рефрен звучать слова: “Ой, Дід Ладо, сіяли!”. Вважається, що це божество відкрило людям секрет приготування напою меду-сури (квас). Ладобог є богом порядку та миру.

Доля-Стрічка

Ця богиня наділяє народжених немовлят усіма добрими чи поганими якостями і пророкує їх майбутнє. Вважалося, що Долю можна було умилоствлювати подарунками.

Українські слова “доля” означає “частка”, слово “судьба” має слов’янське походження близьке до “суд божий”. Віру у вічне життя створило уявлення про Судьбу, як про богиню, котра вершить суд над душею людини у потойбічному світі.

Богині Долі приносили жертви у вигляді каші. В Україні на свято Долі (24-го листопада) жінки готували горщик каші й виносили на вулицю зі словами: “Доле, йди до нас кашу їсти”.

Богиня долі уявлялася в образі молодої жінки, яка пряде золоту нитку людської долі. Це божество одне з втілень Рожаниці, вона призначає долю майбутнім подружжям і їх майбутнім дітям.

У західних слов’ян збереглася традиція на Стрітіння (в поганські часи - свято Долі) закликати Богиню Стрічу в гості і пригощати її стравами. Тоді вона подарує господарям щастя і добробут. Суперниця ж Стрічі – Нестріча, тобто зла доля, котру потрібно відганяти і послати ворогам.

1.4 Язичницька духовна верства

Рис. 63. ЯЗЫЧЕСКИЙ ВОЛХВ.
Миниатюра Радзивилловской летописи. 1071 г.

“В Україні відомо кілька назв для позначення духовної верстви язичництва: волхви, кудесники, жреці, а також чарівники, відуни, потворники, знахари і навіть *скоморохи*, котрі мали відношення до релігійної обрядовості.”⁴ Існувала своєрідна ієрархія жерців. Кожне плем’я мало свого волхва, очолював же їх усіх головний жрець держави, який був близький до князя.

Волхвині також грали велику роль у житті поганських слов’ян. Це були жінки, котрі вміли лікувати, чарувати, передбачати майбутнє, їх називали *потворами*. Негативного ж відтінку це слово набуло аж після християнізації. У сучасні часи воно стало означати бридку істоту взагалі.

Саме в ті часи, завдяки волхвам записувалися стародавні перекази і міфи, так звані *кощуни*. Згідно відомому філологу-славісту Ізмаїлу Срезневському, кощуни були близькі до більш сучасних “байок”. Вони виконувалися у супроводі музики, можливо промовлялися речетативом чи співалися як козацькі думи.

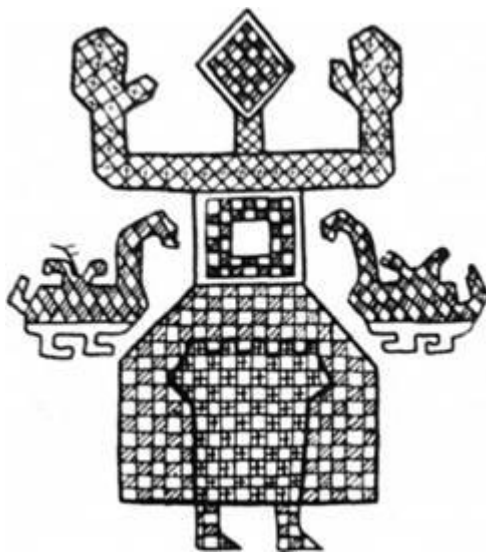
1.5 Міфологічні уявлення

У більшості народів духи поділялися на злих та добрих. В українській поганській міфології існувала відносна байдужість до такого поділу.

⁴ ЛОЗКО, Галина. *Українське язичництво*. Київ: Преса Україна, 2009. ст 49.

Найбільше залишків міфологічних сюжетів українцям вдалося зберегти у своєму багатому фольклорі: обрядах, звичаях, колядках, щедрівках, купальських піснях, замовляннях тощо.

Берегиня

Берегиня на вишивці XIX-XX ст.

Богиня-захисниця народу, його пам'яті та звичаїв. “У Велесовій Книзі вона згадується так: “Течуть ріки великі на Русі. А повна вода дзюрчить співами стародавніми про тих бояр, що не боялись до полів проти готів виходити і багато літ билися за вольність руську. Ті славні нічого не берегли, ані життя свого – так прорекла їм Берегиня.” (дошка 7-Ж).”⁵

Берегиню можна вважати як богиню, близьку до Рожаниць, Матері-землі, жіночого початку та покровительку жіночості.

Берегиня (Перегиня), це також жіноча постать в язичницькому священнодійстві Обжинок (середина літа). У дослідженнях О. Курила був описаний обряд цього свята, зовнішність самих учасників була напрочуд схожа на зображення богині на рушниках: голову увінчано пишним вінком чи короною з колосся й квітів, пояси підперезені червоними поясами. Як відомо, перев'язування червоною ниткою завжди виконувало роль оберега і магічного захисту.

⁵ ЛОЗКО, Галина. *Українське Народознавство*. Харків: Мандрівець, 2004. ст 115.

З настанням весни жінки “годували” матінку-Землю: кожній стихії готувалися спеціальні “гостинці” (обрядовий хліб, мед, крашанки тощо). Жіночі обряди виконувалися для запліднення землі і стимуляції проростання рослин і плодів.

Яйце як символ життя

У багатьох фольклорних дослідженнях України записані міфи про створення світу з яйця. Сонце – яйце зігрівало своїм промінням землю і приносило літо. З уявленням про яйце, як початком всього живого, пов'язаний звичай писати писанки. Залишки міфів про яйце як символ життя наявні і досі в деяких казках, починаючи від Курочки-ряби і закінчуючи Кошієм Безсмертним.

Символіка яйця як символа душі померлого відома ще у скіфів (поховання в яйцеподібних курганах). В поминальні ж дні після Великодня українці несуть на кладовище писанки та крашанки, для вшанування померлих предків.

Дніпро

Легендарна річка Дніпро за скіфських часів була відома як Борисфен, а люди, які жили на цих берегах – борис-фенітами. Йордан писав, що Борисфен місцеві жителі називали Данапром.

Етимологія назви Дніпро, згідно з дослідниками, складалася з двох частин: дана – «вода», друга ж частина довго залишалася невідомою. У слов'ян була богиня Дана, пам'ять про яку ми зберігаємо до наших днів. Дана - була жіночим початком Всесвіту.

Друга частина назви Дніпро можливо є етимологічно близькою до імені бога давніх слов'ян - Перуна, уособлення чоловічого початку Всесвіту. Отже, згідно деяких досліджень, в назві Дніпро можна побачити поєднання двох слів – “Дана і Перун” - першопочатків життя.

Сакральна символіка чотирьох кутів

Добре відомим є фольклорно–побутовий текст, який колись використовувався при дружньому розпиванні міцних напоїв:

...Бог Трійцю любить.

Без чотирьох кутів хата не будується...

Чотири кути в українській хаті завжди несли в собі сакральне значення. Вони були священними, тому що були пов'язані з духом-хранителем дому (домашнього вогнища, родини та скота тощо), тобто домовиком і подібними йому духами.

Більш крупним чотирикутним простором для слов'ян було орне поле – нива. Колись в Куп'янському повіті Харківської губернії існувала традиція забезпечувати ниву добробутом, тим, що селяни закопували священну просфору по чотирьох кутах та посередині рілля, щоб небуло засухи.

У Гуцулів на Карпатській Русі існував звичай, згідно з яким, одразу після смерті у будинку когось з жителів, його близький родич виходив на двір і у кожному з чотирьох кутів сурмив в трембіту печальну мелодію. Таким чином, вірогідно, оповіщалися жителі села про смерть і відбувалося щось схоже на оплакування небіжчика.

У першу чергу, слід відмітити загальнослов'янський характер відношення до чотирьох кутів як до сакрального місця, а найчастіше як до місця перебування домашнього духа – домовика чи душ предків. З усіх східних слов'ян взагалі першим кутом у хаті вважається східний – передній червоний божий кут. В цьому куті ставлять божницю з іконами, лампадою та іншими сакральними предметами. По відношенню до червоного кута ставляться стіл, лавки, відбуваються ритуальні дії, наприклад “при переході в новий будинок, в старому вимітають пил, від якого беруть жменю та кидають її в передній куток нового будинку”. У більшості обрядів ритуал чотирьох кутів застосовується саме при вселенні до будинку, наприклад, коли першим запускають kota і кланяються по чотирьох кутах.

2. Вірування, обряди та свята стародавніх українців

2.1 Ритуали

Викликання дощу

До наших часів дійшло чимало древніх доказів, засвідчуючих те, що слов'яни поклонялися різним водним об'єктам: озерам, рікам, струмкам. Вода також є основним символом та стихією ряду поганських традицій та уявлень (перехід нечистої сили до води, ворожіння тощо), вона є невід'ємною частиною східнослов'янського купальського обряду, з купанням, киданням вінків у воду і розпалювання ритуальних кострів біля річок.

Досить частою є традиція обливання водою молоді у великодні дні чи обливання групи дівчат, наряджених у зелень, у часи засухи з метою викликання дощу. У Поліссі та інших слов'янських регіонах відомий обряд викликання дощу шляхом розбивання глечиків та кидання битих черепків у колодязь (цей ритуал виконували незаміжні чи вдови), сипання маку у колодязь, обливання колодязною водою чи “пахання плугом” ріки. Характерно, що в Україні як і в Сербії, для викликання дощу здійснювали хресний хід з іконами та священником. Цікавого звичаю притримувалися мешканці села Людвинівка (Житомирська обл.): “У селі також був звичай ходити кругом колодязя. Попереду йшли три вдови. Перша несла ікону, друга – хліб-сіль, третя йшла біля них. Всі три бралися за руки, просили дощу. Колодязь обходили три рази. Робили це тільки жінки”.”⁶

Ритуали родючості

Серед обрядів, призначених для окремої пори, слід назвати дійство, яке було знаменним про період закінчення жнив та іменоване частіше “бородою” чи “божою бородою”. Воно відоме майже всім слов'янам і полягає в тому, що жінці і жниці залишали на ниві пучок колосків, прикрашали його і нерідко клали поруч хліб-сіль, харчі, водку і співали дожинні пісні. У цьому обряді також грає велику роль культ хліба. Що стосується спеціально спеченого сакрального хліба-пирога, то він був

⁶ ТОЛСТОЙ, Никита. *Очерки славянского язычества*. Москва: Индрик, 2003. ст 487.

необхідним атрибутом багатьох календарних та сімейних свят (“пасха”, весільний каравай тощо). Сюди можна віднести і млинці, обов’язкові на масницю.

Ритуал калатання

Калатання-биття криниці палками було одним із ритуалів, призначених для родючості. У Поліссі, наприклад, б’ють скотину священними гілками верби. Жбурляння палаючих гілок об землю та биття землі факелами на Івана Купала, вірогідно, мало ту ж саму властивість.

Сакральне калатання було розповсюджено у всіх слов’ян. У деяких весільних обрядах відомий ритуал биття молодих в їх першу шлюбну ніч, коли наречений з нареченою лягали у постіль, їх накривали ковдрою, а дружка їх “кнотом б’є”. Сюди ж можна віднести калатання молодих (тричі) кумом, биття на Різдво рогом від приготованої до святкового столу скотини, та гілкою неплодородного фруктового дерева із заклинанням: “Я тебе рогом, а ти мене плодом!”, чи биття безплідної жінки для того, щоб та зачала.

Святкові та календарні обряди

Слов’яни у минулому ділили рік не на чотири, а на два великі відрізки – літо та зиму. Орієнтирами були Дмитрів день та Юріїв день. Крім чітких меж літа та зими – свят, які своїми обрядами відмічали та відмежовували цю межу, існували також межові дні-свята, позначаючи середину, половину літнього та зимового періоду. Одним з таких у слов’ян був день, особливо ніч на Івана Купалу (Різдво св. Іоана Хрестителя) влітку, та Різдво (чи святки, Хрещення) взимку.

Дуже цікавим є відрізок часу від Різдва Христового до Хрещення, відомий у східних слов’ян під назвою “святки” (котрий звичайно ділиться на “святі вечори” і “страшні вечори” (Погана неділя). Відношення древніх українців до цього періоду було негативним. Вони вірили, що в ці дні відбувається щось на кшталт відкриття землі, з якої вилазить уся нечисть. У ці дні не випускають увечері дітей у двір, намагаються закрити вікна і скрити домашнє світло. Вважалося, що дитина народжена у період свят, буде чаклуном, відьмою, вампіром чи самогубцем. Цим силам протидіяли колядники, а виганяли їх новорічні групи обхідників. Нарядження ж на святки відомі у всіх слов’янських традиціях.

Святки, близькі за часом до зимового сонцестояння, перикликаються за обрядовістю та віруванням з ніччю перед святом Івана Купали, котрий слідує за днем літнього сонцестояння. Згідно зі східнослов'янськими народними уявами, зі святом Івана Купали зв'язана активна діяльність відьом та чаклунів. Проти їх крадіжок та розгулу застосовуються різні магичні ритаули та охоронні обряди.

Українській обряд “Колодій”, виконувався на масницю, коли кожен день був пов'язаний з одним із етапів життя Колодія. Колодій, у вигляді поліна чи палки, “проживав своє життя” за один тиждень. “Так, згідно спостереженням експедиції П.П. Чубинського, що проводилася більше 120 років тому в Чернігівській губернії, жінки святкували Колодку увесь тиждень. В понеділок вони збиралися у шинку. Одна з них клала Колодку (палку), та сповивала її шматками полотна, що означало хрещення Колодки; у середу приходили похрестини; в четвер вона помирала, а в неділю Колодку “волочили”. Поховання Колодки в п'ятницю на сиропусний тиждень (тобто масницю) має свою аналогію у церковній службі на Страстний тиждень, коли поховання та винос плащаниці відбувається в Страстну п'ятницю.”⁷

Обряди пов'язані з магичною роллю рушника

На Чернігівщині існував цікавий обряд, пов'язаний з витканним рушником. Чоловіки робили в один день хрест і ставили його на кладовище. В цей день, жінки після обходу села пряли, ткали, стирали та святили рушник, котрий вішали на цей хрест. Іноді робота з рушником тривала від самого ранку до обіду, а в цей час відбувався обхід села “від засухи”. Згідно з іншими переказами, щоб протистояти засусі, у хатині попаді збиралися жінки і робили рушник за одну ніч. Попада розподіляла працю. Перші десять ниток ткала одна жінка, потім за “верстат” сідала інша, і так кожна виконувала різні види робіт, котрі починалися одразу після заходу сонця і тривали до зорі. З витканним рушником здійснювали обхід села, а потім тричі обходили церкву.

⁷ ТОЛСТОЙ, Никита. *Очерки славянского язычества*. Москва: Индрик, 2003. ст.66.

Народне тлумачення снів і їх міфологічна основа

Тлумачення снів завжди цікавило людину. Цим займалися у біблійські часи, це досліджували такі філософи та вчені, як Аристотель та Зігмунд Фрейд, не винятком були і стародавні слов'янські язичники. Слід відмітити, що у слов'ян, як у інших європейських народів, існували два різновиди тлумачників сну: а) книжкові сонники та б) усні, народні сонники.

Основним питанням вивчення сонника є питання характеру зв'язку між знаком-символом (предметом, обличчям), яке з'явилося уві сні, та очікуваним результатом появи такого знаку у житті (наприклад – побачити увісні небіжчика-родича, який запрошує до себе - до смерті того, хто бачить сон). Частина тлумачення снів засновується на метонімії, наприклад: рушник – це дорога, побачити увісні вогонь – зустрітися зі злодієм. Але найбільш характерним та, вірогідно, древнім принципом тлумачення є принцип перевертання значення символу – знака і надання йому протилежного змісту результату. Наприклад відомі у народі тлумачення, що бачити уві сні екскременти – до грошей та золота, чи бачити себе померлим уві сні – до довголіття. Чехи та українці також вважали, що весілля увісні – до похоронів, а похорони уві ні – до весілля.

Кажуть також “покійник увісні – до дощу” чи “дощ уві сні – до покійника. У поляків, українців та сербів вважають, що покійник, який з'явився увісні передвіщає дощ чи зміну погоди. Широке географічне поширення снотлумачення “дощ-покійник” говорить про його загальнослов'янський характер та древність.

Обряди з використанням ритуальних продуктів харчування

Тема господарського достатку виступає, наприклад, у різдвяному обряді принесення води, відомому в регіоні Карпат в українців (русинів), поляків та словаків. Різдвяного ранку дівчина приносила воду із струмка і, входячи до хати, вітала всіх. Хазяйка питала її: “Що несеш?” – а дівчина відповідала: “Масло, мир, кравам нашим дожин”. Діалог повторювався три рази, і лише потім дівчина заходила до хати. Це виконувалося, згідно з уявленнями мешканців тих місць, для здоров'я худоби.

До ритуальних діалогів, які викликали врожай, слід віднести і поліський звичай винесення куті на стіл, зафіксований на Чернігівщині. “На Святвечір (на

Голодну кутю) хазяйка, чи мати хазяїна, несуть кутю на стіл і говорить при цьому: “Йде кутя на покуття. Чуєте діти?” – діти відповідають: “Чуємо!” – а господиня каже: “Дай Боже, щоб усі чули!”. При цьому вона зітхає та охає, що означає, що кутя тяжка і щоб на наступний рік була ще важчою.”⁸

Лікування хворіб та замовляння

Класичне народне замовляння виконується під час хвороби, у той час як частина ритуалів-діалогів, спрямованих на позбавлення від хворіб, календарно прив’язана.

Лікування хворіб скота ритуальним діалогом дуже відоме на Закарпаті, де в одному селі дослідник П.Г. Богатирьов знайшов такий факт, що “якщо у корови перед народженням теляти болить вим’я – цю хворобу називають мерена”. Тварину лікують так: беруть верхню частину крачуна (різдвяного пирога), крошать її і кладуть на лист з тліючими вуглями, котрий несуть до стійла корови; спалюють на вуглях шматочки крачуна та підставляють вим’я під дим. Замовляльник водить пальцем навколо вимені і говорить від своєї особи та від особи “мерени” магичне заклинання, котре повинно позбавити тварину від хвороби.

2.2 Родинна обрядовість

Весільна обрядовість

Ще у Густинському літописі зберігаються пам’ятки про весільну обрядовість давніх слов’ян. Автор розповідає про поганських богів шлюбу і Роду, яким уклонялися давні українці, приносячи їм різні жертви. Одним з таких божеств був бог Лад: “ “Богъ пекельний, сего вірили быти богомъ женитвы, веселія, угішення і всякого благополучія, я коже Еллины Бахуса; сему жертвы приношаху хотя щіп женитися, дабы его помощію брак добрый и любовный былъ”.”⁹

Опис викрадення дівчини знаходимо, наприклад, у розповіді французького мандрівника XVII ст. Г. Де Боплана. Під час танцю хлопець міг викрасти дівчину

⁸ ТОЛСТОЙ, Никита. *Очерки славянского язычества*. Москва: Индрик, 2003. ст 332.

⁹ ЛОЗКО, Галина. *Українське Народознавство*. Харків: Мандрівець, 2004. ст 287.

навіть з багатой родини чи навіть дочку свого поміщика. Проте при цьому були необхідні швидкість та спритність, бо ж викрадач повинен був вислизнути зі здобиччю у сусідній ліс та переховуватися там не менше 24-х годин. Тільки в такому випадку сміливця прощали, інакше покарання могло бути смертельним. Якщо ж викрадена дівчина сама бажала вийти за хлопця заміж, він зобов'язаний був одружитися з нею.

Цікавим звичаєм також було сватання дівчат до хлопців, проте відмовляти дівчині (“дати їй гарбуза”) вважалося гріхом. Такий звичай застосовувався частіше тоді, коли дівчина була вагітна і хлопець не хотів одружуватися із нею. Цей звичай був рятівним для дівчини.

У весільній обрядовості українців збереглося чимало язичницьких елементів, первісний зміст яких забувся, проте цих традицій українці дотримуються і зараз. І в наші часи вважається, що шлюб буде щасливим тільки в тому випадку, якщо молоді виконуватимуть певні ритуали та звичаї. Обряди цієї весільної магії зберігаються в Україні і тепер.

“Обряди українського народного весілля поділяються на три періоди: передвесільний, власне весілля, післявесільний. Перед весіллям, як правило, відбувається сватання, оглядини, заручини, або змовини.”¹⁰

Весілля відбувалося у хаті кожного з молодих. У домі молодої відбувається її обдаровування. Поїзд молодого до хатини дівчини відбувався так: збираючись до нареченої, обходить тричі навколо столу або навколо діжі. Мати благословляла нареченого і обсипала його вівсом, “щоб багатим був”. Вхід весільного поїзда молодого на подвір'я нареченої супроводжувався іграми. “Коли ж після обміну весільними калачами нареченим і нареченою гості заходили до хати, відбувалися обміни подарунками між сватами, торг молодого з братом молодої за наречену, танець молодих, танець єдності обох родин, який у гуцулів називається “колесом”. Після закінчення обряду, коли дівчину відвозили до будинку нареченого, весільний поїзд переводили через священний вогонь, а також переливають його водою. Усі ці звичаї — данина стародавньої поганської магії, що символізує очищення вогнем і водою.”¹¹

Коли ж весілля закінчувалося щасливо, на ранок запрошували батьків дівчини до родини молодого. Знову починалося святкування і обдаровування

¹⁰ ЛОЗКО, Галина. *Українське Народознавство*. Харків: Мандрівець, 2004. ст 289.

¹¹ ЛОЗКО, Галина. *Українське Народознавство*. Харків: Мандрівець, 2004. ст 292.

молодих, яке супроводжувалося піснями. В понеділок же завжди відбувався ритуал очищення водою, котрий пізніше змінився принесенням молодою води з криниці і вмивання подружжя та всіх гостей. Церква протестувала проти ведення молодих до річки, бо це був давній поганьській звичай.

Похоронна та поминальна обрядовість

Похоронний обряд відрізняється своєю суперечністю між бажанням людини жити вічно та невідворотністю смерті. Поганські поминальні дійства супроводжувалися як сумними плачами і голосіннями, так і співами та танцями, щоб «повеселити небіжчика». Основну роль відігравали кінні змагання, бо кінь був символом переходу з одного світу в інший. У поховальних курганах Скіфської доби, де дослідники і досі знаходять залишки ритуальних майданчиків, кострищ і тризн, верхню балку даху піднімали, для того щоб «душа легше піднялася в небо». Тризна у поганській часи була обрядом присвяченим поминання померлих і прославленню богів.

“У похоронних обрядах і звичаях українського народу збереглося багато архаїчних рис, успадкованих від доби Трипілья (спалювання небіжчика), скіфо-сарматської (курган, тризна, сани, поминальні страви), слов'янської (розбивання горщика, човен-домовина, "печатання могили") тощо.”¹²

Тіло померлого омивали теплою водою і вдягали у нове вбрання. Поруч із умираючим ставили воду, яку душа буде пити, коли людина помирає. Ця вода залишалася біля покійника протягом 40 днів після смерті, для того, щоб душа, яка ще не встигла переправитися на той світ, попила води перед дорогою. У момент смерті також відчиняли вікно, а з вікна вивішували рушник чи шматок полотна, щоб душа втерла сльози чи обтерлась після вмивання.

Небіжчику давали до рук свічку. Закривши очі, на них клали мідні монети, "щоб не дивився" на інших, бо це, за повір'ям, могло викликати смерть. Всі речі померлої людини викидали, спалювали там, де люди не ходять. Посуд, в якому була вода для миття, розбивали, щоб ним більше ніхто, крім покійного, не користувався.

¹² ЛОЗКО, Галина. *Українське Народознавство*. Харків: Мандрівець, 2004. ст 296.

Давній похоронний звичай, котрий існує і тепер: коли помирали молоді неодружені хлопці чи дівчата, то їх ховали як наречених. Покійника ж виносили ногами до дверей. Це робили для того, щоб смерть більше не поверталась у цей дім. У домовину клали хліб та сіль, якщо людина помирала на Великдень — яйце, монети, загорнуті в хусточку (для перевізника на той світ). Після вносу покійника із хати, робили прибирання, цей обряд мав магичне значення, щоб зробити повернення покійного неможливим.

Повертаючись із кладовища, іноді йшли "задом наперед". Поминальний обід робився переважно тричі: після похорону, на дев'ятий та сороковий дні. Потім поминають через рік. На знак жалоби в українців і в інших слов'ян, в давнину було прийнято вдягати білий одяг; для поховання воїнів, колір мав був червоним; чорний же колір, вірогідно, прийшов у зв'язку з прийняттям християнства.

3. Стародавній язичницький календар

3.1 Поганські свята

Наші поганські предки-українці святкували вісім головних свят: Різдво Божича, Колодій, Великдень, Зільник, Купайло, Боги-Спаси, Свято Врожаю (тзв. осіннє рівнодення), Калиту. Звичайно між Великими святами були і менші, але неменш важливі: Місяця, Дани, Громниці, Пташине свято, Велеса, Вербиці, Ярила, радуниці, Лади, Симаргла, Перуна, Весілля Свічки (Комина), Рожаниць, Мокоші, Свято Плуга, Свято Роду та інші.

Слід зазначити, що поганській праукраїнський календар завжди відповідав фазам Місяця та Сонця. Кожен місяць цього календаря мав чотири тижні (згідно фази Місяця), тобто 28-29 днів. Періодично на зміну звичайних дванадцятимісячних років з'являлися тринадцятимісячні. Тому, згідно з поганським календарем сучасних язичників, свята щороку можуть змінювати дату.

Коло Сварожиче.

Коло Свароже. Язичницький календар 2009 року.

¹³25 лютого – Новоліття (Молодик в 3,35)

15 березня – Вербиця

19 березня – Чистий четверг

22 березня – Великдень Дажбожий

25 березня – Благовіщення

29 березня – радуниця

15 квітня – Свято прави

22 квітня – Лада

23 квітня – Ярило

1-2 травня – Майя, Жива

4-10 травня – Русалії

15 червня – Світовид Літній

21-22 червня – Купайло (Солнцестояння)

20 липня – Свято Перуна

27 липня – Чур, Паликопа

¹³ ЛОЗКО, Галина. *Українське язичництво*. Київ: Преса Україна, 2009. ст 83

1 серпня – Медовий Спасибо
6 серпня – Яблучний Спас
16 серпня – Хлібний Спасибо
1 вересня – Симаргл (Свято вогню)
7-8 вересня – Рожаниці
14 вересня – Свято Вирію
23 вересня – Світовид Осінній
1 жовтня – Мати Слава
10 жовтня – Дідова субота
16 жовтня – Мокоша, баби
1 листопада – Свято Сварога
24 листопада – Доля Дівоча
30 листопада – Калита – Доля парубоча
6 грудня – Велес, Мороз
21 грудня – різдво Божича Коляди
22 грудня – Свято Рода
3 січня – Дана
25 січня – Свято Домовика
2 лютого – Стрітєння, Громниця
8-14 лютого – Велесовий тиждень
22-28 лютого – Колодїй, Масляна
16 березня - Новолїття

3.2 Поганський календарний тиждень

“Боги покровителі днів тижня

Неділя – Сварог і Дажбог
Понеділок – Числобог і Хорс
Вівторок –Симаргл
Середа – Велес, Дана
Четвер – Перун, Стрибог
П’ятниця – Мокоша, Доля

Субота – Стрибог, Числобог”¹⁴

На українських землях за Трипільської доби існував 7-денний тиждень. Згідно з уявленням слов'янських язичників, кожному тижню відповідало своє божество-охоронець.

Неділя

Цей день перебував під знаком Сонця. Язичники вірили, що людина, яка народилася в неділю, буде щаслива та здорова. Волхви, знаючи точно годину народження дитини могли передбачити її вдачу та майбутнє. Головними Богами неділі вважались Дажбог, знаком якого є сонячне колесо, і Сварог, знаком якого є сварга.

Понеділок

Був присвячений Місяцю, який і розпочинає цей день. Предки слов'яни уявляли Місяця світловолосим, струнким та блідолицим юнаком. Оскільки місяць час від часу змінює свій вигляд, він уважався магічним та непостійним. Уважалося, що починати щось важливе у понеділок було к невдачі. Головним Богом понеділка був Хорс.

Вівторок

Вівторок в українців завжди вважався легким та щасливим днем. Назву свою цей день отримав від "вторий", тобто другий день тижня. Це також уважалося чоловічим днем. Богом-покровителем вівторка був Смаргг.

¹⁴ ЛОЗКО, Галина. *Українське язичництво*. Київ: Преса Україна, 2009. ст 84

Середа

За давньоукраїнським віруванням, цей день присвячувався Богині Дані. Це був жіночий день. Можна було займатися домашнім господарством: прати, ткати, шити. Головним Богом середі також уважався Велес.

Четвер

У всіх слов'ян це був день Перуна. Саме в четвер йому приносили жертви біля священних дубів. У цей день можна робити все. Вважалося, що безділля або надмірні веселощі в цей день – до нещастя: “Хто в четвер скаче, той у п'ятницю плаче”.

П'ятниця

Це цілком жіночий день. У слов'ян він був пов'язаний Мокош'ю. Цю богиню стародавні українці дуже шанували, бо вона є покровителькою шлюбу, Богинею Роду та хранителькою домашнього вогнища. Кожна п'ятниця була поминальним днем – саме в цей день тижня шанували предків. Тому і досі в п'ятницю не можна працювати голкою, ножицями, веретеном “щоб не проколоти душі померлих”.

Субота

Покровителем цього дня був Бог Часу, охоронець посівів та плодючості (Часобог і Стрибог). На думку дослідників, назва цього дня походить від старослов'янського “со+битіє”, тобто “буття (моління) разом”. В цей день погани вирушали до своїх святинь, щоб поспілкуватися зі своїми богами.

4. Культ природи. Поганський взаємозв'язок із природою.

4.1 Рослини у звичаях та віруваннях язичницьких українців.

Обряд різдвяного прикрашання дерева існує і зараз. У давнину, оздоблення дерева плодами землі, було частиною магії родючості, щоб усі рослини і надалі давали плоди.

На цю ж функцію нам вказує давній звичаї прикрашати Великодне деревце писанками і крашанками (в українців), ляльками (у поляків), різдвяну ялинку — яблуками і горіхами (у росіян). У стародавніх язичницьких українців, а також у деяких регіонах, сусідніх з Україною, функції обрядового дерева на Різдво виконував Дідух — житній сніп, який у Свят-вечір заносили до хати та ставили на покуть. Подекуди слов'яни перед Різдвом заносили в хату деревце вишні або ставили у воду її гілочки. Дівчата ворожили: якщо до Різдва вишня зацвіте — влітку дівчина вийде заміж.

У язичницьких українців формувалися свої особливі традиції щодо надання переваги тим чи іншим деревам і кущам. В Україні здавна священними вважали вербу і калину. Погани також шанували дуб, котрий уособлював Перуна й Сонце, березу — символ Богині Лади, клен — Полеля, липу - що присвячувалася Матері Воді, та інші.

Звичай святити вербу за тиждень перед Великоднем існував ще у Київській Русі задовго до її християнізації. На думку дослідників, саме із слов'янського культу він був запозичений і християнською церквою. В українській календарній обрядовості верба відома переважно на святах Вербної неділі (Квітна неділя) та Купайла. Освячені на Квітну неділю вербові гілочки тримали в хаті цілий рік, аж до нового свята.

На Купайла дівчата прикрашали вербове деревце стрічками та квітами і водили навколо нього хоровод. Вербка у язичників також була символом жіночого природного початку.

Калина ж у поганів символізувала свято Коляди, Різдва світу. Нею прикрашали Дідуха та Різдвяні короваї.

Мак також був шанованою та обрядовою рослиною у наших предків-українців. Його насінням, освяченим на свято Маковія, обсіпали садибу, людей і худобу. Мак вважався добрим лікарським засобом від безсоння. Традиційні коржі з

маком популярні в Україні і досі. У давнину ж мак вживали в їжу з магичною метою, а макові коржики широко використовувалися в обрядовості. Макова голівка вважається символом розуму.

Язичники вірили в магію міфічних рослин. В Україні найбільше цілющих трав збирали на свято Купайла. Вважалося, що в цю ніч має розцвісти Перуновий квіт — цвіт папороті, який указував, де заховані скарби. Збереглися також легенди про “розрив-траву”, яка відкриває усі замки, яку також слід шукати на Купайла. Існують також перекази про "переліт-траву", яку дівчата збирали для чарів. Цілющими вважалися трави, якими встеляли підлогу на тзв. Русальній неділі (християнська Трійця), їх збирали і зберігати для лікування. Купальський збір трав завжди починався ще з ночі літнього сонцестояння. Вірили, що зілля, зібране в цей час, має наймагічніші властивості і лікує від усіх хворіб.

4.2 Культ священних тварин

Стародавні язичники вважали тварин тотемами та важливою частиною магичного світу. Таке уявлення сформувало у давніх слов'ян багату і різноманітну фольклорну спадщину. Вважалося, що: “світ звірів тісно взаємодіє зі світом рослин. Як Світове Дерево є зв'язком трьох вселенських просторів (нижнього, середнього і верхнього), так і тварини пов'язані з кожним із трьох світів: риби, змії — з нижнім (земноводним); звірі, свійські тварини — з середнім (власне землею); птахи — з верхнім (небом, повітряним простором).”¹⁵ Деякі тварини вважалися у язичників особливо священними та шанованими.

Змії

Ця тварина була символом Велеса та охоронцем входу в підземне царство Вирію.

Легенди про боротьбу Перуна-змієборця з Велесом у слов'янській міфології уособлювали природну взаємодію двох стихій —вогню та води.

¹⁵ ЛОЗКО, Галина. *Українське Народознавство*. Харків: Мандрівець, 2004. ст 261.

Слов'яни вважали, що змії мають свого царя або царицю, які розпоряджаються "змійним народом" і, як правило, мали особливий знак — золоту корону, перстень, коштовності.

Здавна наші предки розпізнавали й природні особливості зміїної отрути, її лікувальні і смертоносні властивості. Цілющою або магичною силою язичники наділяли тзв. линовище (скинуту шкіру гадюки). За легендою, змія навчила людей пізнавати цілющі рослини, а герой, з'ївши м'ясо гадюки, набуває здатності розуміти мову рослин і тварин.

Кицька

Була супутницею слов'янської Богині Прії, яка за легендою їздить у візку, запряженому кішками. Кицьку здавна шанували не тільки в Єгипті, а і у слов'ян. Її використовували в магії родючості, жіночих таїнствах та містеріях Місячних Богинь. Вважалося, що кішка перебуває на межі двох світів: Яви і Нави. Тому її ще називають помічницею відьом та чаклунів. Слов'яни вірили, що кицька може бачити невидимі людині світи, а також, що відьма може обертатися на кішку, але це можливо тільки дев'ять разів у житті.

Наші пращури вважали, що триколірна кішка приносить щастя в дім, семишерстний кіт є запорукою сімейного благополуччя, чорна ж кішка, яка переходить вам дорогу - це до нещастя.

Кішка також була присутня у любовній магії: фігурки рудого котика ставили в спальні й називали "Люб". Язичники, до першої шлюбної ночі, коту випікали спеціальний хліб, аби його задобрити і посприяти родючості подружньої пари.

Півень

“Стародавнє Кур — віщий птах, провісник Зорі і Сонця, дуже шанований усіма слов'янськими народами.”¹⁶ В Україні цього птаха також називали Будимиром і вважали, що своїм голосним співом, він пробуджував з нічного сну небесне світило, повертаючи на Землю світло дня. Півень вважався "двічі

¹⁶ ЛОЗКО, Галина. *Українське Народознавство*. Харків: Мандрівець, 2004. ст 285.

народженим" — спочатку народжується яйце, а потім саме пташеня. Куряче яйце було божественним символом відродження природи і використовувалося з магичною метою майже в усіх обрядах, починаючи від Стрітіння до Купайла. Цей птах присвячувався богам Сварогу, Світовиду, Перуну - богам Великого Триглава. Півень також зображався поруч із Богом Світовидом як символ денного світла - Дива.

Язичницькі слов'яни приносили півня в жертву при будівництві хати та господарських споруд, аби охороняв проти пожежі, бо він був здавна пов'язаний із культом Вогню-Сварожича. Згідно з поганськими віруваннями, саме через такий зв'язок із небесним вогнем півень став символом земного вогню. Крик півня також відганяв злих духів, «нечисту силу».

“Півень наділявся різними якостями залежно від кольору: білий — півень Світовида, приносить щастя; чорний — символ грозових хмар, приносить сварки; червоний — символ вогню, може передбачати пожежу (якщо кричить і б'ється у вікно). Символом небесного світу був білий півень, а підземного темного царства — чорний.”¹⁷

5. Християнізація Київської Русі

“Українське Православ'я бере початок від перших хрещень Русі. І хоча хрещень було кілька, а процес християнізації досить тривалий, початком християнського православ'я слід вважати час найперших хрещень на Русі, а не відраховувати від розколу 1054 р.”¹⁸

5.1 Прийняття Християнства

Літопис “Повість врем'яних літ” розповідає, що спочатку Володимир Великий збирався використовувати як засіб державної ідеології реформоване та централізоване слов'янське язичництво. “І став, - говорить у літописі, - Володимир княжити у Києві сам, і поставив кумири на пагорбі за тюремним двором: дерев'яного Перуна із срібляною головою та золотими вусами, потім

¹⁷ ЛОЗКО, Галина. *Українське Народознавство*. Харків: Мандрівець, 2004. ст 286.

¹⁸ ЛОЗКО, Галина. *Українське язичництво*. Київ: Преса Україна, 2009. ст 70.

Хорса, Дажбога, Стрибога, Симаргла і Мокошу. І приносили їм жертви, називаючи їх богами, і приводили до них своїх синів та дочок”.¹⁹

Такі ж дії були застосовані дядьком Володимира Добриною у Новгороді. Деякі вчені вважають, що Володимир вчинив так з політичної точки зору, бо знехтуваний ним Ярополк начебто благоволив до християн, що у ті часи не задовольняло язичницьку дружину та язичників-киян. Згідно з однією з теорій, саме тому останні не підтримали достатньо свого князя і переметнулися в сторону новгородського язичника – князя Володимира. Іншими словами, політична підтримка язичництва як державної релігії була потрібна для підтвердження Володимиром свого статусу великого князя київського.

Проте, з часом князь Володимир зрозумів, що традиції багатобожжя слов'янських вірувань не були надійною опорою для внутрішньої політики феодальної держави Київської Русі і тому була потрібна нова релігійна реформа. Звичайно, поганство не сприяло підвищенню міжнародного статусу Давньоруської держави. Саме необхідність політичних змін змусила князя розпочати організовану заміну язичництва Християнством, а не якоюсь іншою релігією. “Ключова подія – масове хрещення у 988 році мешканців Києва, а згодом інших міст держави князем Володимиром I Святославовичем, у результаті чого християнство стало провідною релігією на Русі.”²⁰

Таким чином, акція київського князя з християнізації Русі була не містичною, а політичною дією. Вона була логічним завершенням вікової передісторії спроб християнізації, розпочатих хрещенням Аскольда та Діра.

5.2 Подальша зміна традицій

Слід зазначити, що християнство лише частково видалило язичництво із релігійного життя Київської Русі. Побутове Християнство надало поганським міфологічним персонажам і уявленням статус так званої «нечистої сили». Кажучи образно, у народному фольклорному уявленні небо було зайняте силами небесними, праведними; пекло, підземний світ, болота та яри – силами нечистими

¹⁹ГОРДИЕНКО, Н.С. *Хрещення Русі: Факты против легенд и мифов*. Ленинград: Лениздат, 1986. ст 254

²⁰ Хрещення Русі. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2014-01-22]

та темними; земля ж стала місцем боротьби двох світів, а людина і її життя – цілком цієї боротьби.

Радянський вчений-славист М.І. Толстой, у своїй книзі «Очерки славянського язичества», висловив цікаву гіпотезу щодо схожості поганського та християнського уявлення про появу людини. «Повість врем'яних літ» розповідає, що: «Бог мився в лазні, спотів, витерся ганчіркою і кинув її з неба на землю. І створив диявол людину, а бог у неї душу вклав. Тому, коли людина вмирає, в землю йде його тіло, а душа до бога».²¹

Далі автор порівнює розповідь волхвів з біблійською розповіддю про створення людини: «І створив Бог людину з праху земного і вдихнув у неї дихання життя, і стала людина душею живою.»(Бит. 2,7). Створенній ним людині сказав: «Повернися ти у землю, з якої був взят, тому що прах ти і у прах повернешся».²²(Бит. 3,19).

Порівнявши ці розповіді, можна помітити схожість поганського уявлення про створення людини на християнське. Таким чином, ми можемо припустити, що хрещення киян не означало введення принципово нової форми релігійного вірування. Це була скоріше спроба перевести древнє суспільство з одного релігійного рівня на інший, більш високий та розвинутий.

5.3 Культура скоморохів

Цей феномен (який пізніше став одним із церковних інститутів – скоморохи) міської, карнавальної культури має коріння і у язичницькій добі. Як приклад можемо навести ранні фрески київської Софіївської церкви, де поміж церковних фресок, знаходимо зображення, виконані у візантійському стилі, скоморохів, гудців та бродячих акторів.

Раніше вважалося, що скоморохи, вперше згадані у «Повісті врем'яних літ» з'явилися у культурному житті українців лише після прийняття християнства, проте, на думку вчених, скоморохи існували і при язичниках. Різного роду пісні та билини були наповнені естетичним змістом та включали в себе театралізовані дії. Основи скоморошества склалися вже в ранньому періоді Древньої Русі.

²¹ ГОРДИЕНКО, Н.С. *Крещение Руси: Факты против легенд и мифов*. Ленинград: Лениздат, 1986. ст 318

²² ТОЛСТОЙ, Никита. *Очерки славянського язичества*. Москва: Индрик, 2003. ст 318.

Мистецтво бродячих акторів користувалося великої любов'ю та підтримкою народу.

Історики Древньої Русі відмічають, що у “Повісті врем'яних літ” та в інших літописних джерелах, використані народні пісні та билини, створені раніше на багато віків. У тому числі сказання про братів Кия, Щека, Хорива та їх сестрі Либеді; про помсту Ольги деревлянам, убивцям її чоловіка князя Ігоря; про бенкети київського князя Володимира та його одруженні з полоцькою княжною Рогнеді та ін.

Багато з усної народної творчості Київської Русі не збереглося лише тому, що записувати її стали дуже пізно. Перший подібний збірник був написаний лише у XVIII сторіччі, коли багато цінних елементів було вже втрачено.

6. Висновок

Таким чином, з теоретичної частини, ми можемо зробити висновок, що українська язичницька культура має свої багаті традиції, котрі лише збагатили українське культурне життя. Можна вважати, що коріння української народної культури, колоритної та унікальної, бере свій початок саме від поганських часів.

Християнізація Київської Русі була феноменом, який, з одного боку, тотально змінив життя та культуру українців, але, з іншого боку, реформою, котра в Україні увібрала в себе стародавні язичницькі традиції та ритуали, таким чином трансформуючись у цілком унікальне та незалежне від Християнства - Руське Православ'я.

Практична частина

У практичній частині цієї бакалаврської праці я б хотіла докладніше зупинитися на окремих сферах культурного життя українців в минулому та в сучасності, таким чином спробувавши привести конкретні приклади впливу слов'янського язичництва на розвиток української культури. Також не можна було б не розвинути теми “християнізації” України, її позитивного та негативного впливу на розвиток національної культури та феномену “двовір'я”, котрий розгортався на Русі після прийняття Християнства. І, звичайно, у практичній частині буде спроба розкрити загадку тзв. руху “Рідновірства”, чи “Новоязичництва”.

У цій частині я б хотіла конкретніше зупинитися на таких сферах культури як: пісенні традиції, характерні для слов'янського язичництва в Україні; українських символів та священних знаках, походженні блакитно-жовтих барв українського прапора і символу Тризуба; та живописі і скульптурі на території України.

7. Уплив християнізації на розвиток української культури

7.1 Церковний та поганський календар

Необхідно визнати, що релігія християнства, яка замінила слов'янське язичництво, сприйняла деякі уніфікації та систематизації народного вірування в Україні. Найбільш яскравим прикладом впливу церковної культури на нецерковну для нас може служити співвідношення церковного та старого народного календаря.

Український народний календар зараз є цілком підпорядкований церковному, циклічному святкуванню православних свят, днів особливо шанованих святих (таких як св. Миколай, св. Георгій), важливих церковних подій та дотримання постів. Слід зазначити, що більшість календарних обрядів у слов'ян ставлять за мету викликати родючість землі, забезпечення багатого врожаю. В цьому і полягає їх язичницька сутність, котра вже так не сприймається нами, тому що є підпорядкованою християнській календарній системі. Так, наприклад, биття вербою у Вербну неділю з промовлянням: “Не я б'ю, верба б'є”, відоме у всіх слов'ян, сприймається нами як традиція та забава, а не стародавній язичницький

ритуал. Церковний календар же закріпив за ритуалом биття дітей вербою у неділю перед Страстною седмицею, завдяки чому зберігся цей поганський ритуал, який закінчується у досить язичницькому дусі: “Будь здоровий як вода! Будь багатий як земля, і рости як верба!”.

Також можемо згадати християнську традицію посвячення сала, трав, квітів та продуктів, котра є також своєрідним актом жертвоприношення. Освячення рослин відбувається два рази на рік – на Трійцю та Маковія, а яблук та трав – на Спаса. Дуже цікавою є православна традиція посвячення маку на Маковія. Мак, котрий раніше використовувався з сакральною метою і називався у народі “відун”, грав важливу роль в багатьох ритуальних діях. Так, маком і зараз обсіпають хату, щоб не приходила “нечиста сила”, чи хлів, щоб захистити худобу.

7.2 Залишки язичництва у Київській Русі після прийняття Християнства

Звичайно, впевненість у тому, що руське православ'я принципово відрізнялося від дохристиянських вірувань є оманною. Зараз, язичництво древніх слов'ян вважається церквою лише марновірством та духовною неосвіченістю. Втім, і досі самотнє християнство в Україні продовжує нести в собі великий масив поганської спадщини, тому що розвивалося воно із первісних релігійних вірувань.

“У фундаментальному дослідженні Б.О. Рибаківа “Язичництво древніх слов'ян” на багатому археологічному та етнографічному матеріалі показано, що релігійні вірування, які існували на Русі в часи прийняття Християнства, сягають своїм корінням у глибоке минуле. Вони представляли собою продукт тривалої еволюції, відображаючої основні етапи розвитку предків-слов'ян Київської Русі.”²³

Як засвідчують давньоруські джерела, в часи князя Володимира була християнізована лише мала частина Древньої Русі. До нової релігії привчили лише киян. Були побудовані християнські храми у Чернігові, Переяславі та інших давньоруських містах. Решти Київської Русі така реформаторська діяльність князя не торкнулася – там продовжувало залишатися язичництво.

Але і в містах, де пройшло масове хрещення, християнами стали здалека не всі мешканці. За деякими джерелами, одні городяни прийняли нову віру, щоб

²³ ГОРДИЕНКО, Н.С. *Крещение Руси: Факты против легенд и мифов*. Ленинград: Лениздат, 1986. ст 47

уникнути неприємностей, інші – не прийняли християнства взагалі і втікали з міста. Церковні історики погоджуються з тим, що Київська Русь стала християнською не при житті Володимира чи навіть Ярослава, тому що звичаї та традиції не могли викорінитися упродовж якихось 50-60 років. “Протоієрей Сорокін стверджував, що “багато руських людей” продовжували вірити в язичницьких старослов’янських богів, таємно ходили до чаклунів, знахарів і відьом, зверталися до “служителів ідолів”. “Довгий час під покровом ночі в дрімучих лісах та домах відбувалися поганські обряди на честь домовиків, лісовиків та русалок. І все це було характерезоване автором проповіді як “двовір’я”. ”²⁴

7.3 Феномен “двовір’я” та повернення до традицій

“Таке явище в науці було назване православно-язичницьким *синкретизмом* (у перекладі з гр. Поєднання). Двовір’я як форма компромісного існування протилежних світоглядів з’явилося вже в перші десятиліття після християнізації.”²⁵

Сутність українського двовір’я полягає в тому, що більшість християнських культів запозичені з традиційної поганської віри. Наприклад т.зв. “культ ясел”, який існував у Русі ще в I ст., згідно дослідників, до християнства був внесений лише в XIII ст. Культ дерева, існуючий у слов’ян споконвіку, знайшов своє втілення у вигляді новорічної ялинки на Різдво.

Також, як було згадано вище, в українському православному обряді залишається поганське “жертвенне посвячення”, яке ми знаємо у вигляді караваїв, що випікаються на Великдень як ритуальна їжа. Ця традиція в інших народів не збереглася. За деякими гіпотезами, у православному святі Великодня зберігся відгомін поганського свята Відродження Весняного Сонця (Воскресіння Дажбога).

Саме навернення до християнства українського народу ще не означало усунення язичництва з релігійного життя нашого народу. Це явище притаманне історії багатьох слов’янських народів. “Як про масове явище “двовір’я” пише професор-богослов Голубинський: “В перший час після прийняття християнства наші предки буквально чинили стали двовірними і лише приєднали християнство

²⁴ ГОРДИЕНКО, Н.С. *Крещение Руси: Факты против легенд и мифов*. Ленинград: Лениздат, 1986. ст 94

²⁵ ЛОЗКО, Галина. *Українське язичництво*. Київ: Преса Україна, 2009. ст 76

до язичництва, але не поставили його на місце останнього, з однієї сторони – молилися та поклонялися богу християнському і його святим, з іншого – молилися і празнували своїм колишнім богам язичницьким. Той та інший культ стояли поруч і практикувалися одночасно: святкувалося річне коло громадських свят християнських і одночасно з ним святкувалося річне коло свят язичницьких; здійснювалися домашні треби через священників по-християнськи і в той же час здійснювалися вони через волхвів по-язичницькому”.²⁶

І нарешті, язичницько-християнський феномен руського православ'я можемо знайти в тому, що найбільш старі дохристиянські свята та ритуали були включені (повністю чи у зміненому вигляді) до православної обрядності, а язичницькі символи переплилися з християнською символікою.

Древні слов'янські новорічні святки з нарядженням у костюми, колядками та іншими язичницькими елементами увійшли в український християнський різдвяно-новорічний святковий цикл, проте, зберігши свою поганську сутність. Цілком язичницьким елементом у святковому церковному ритуалі є масниця – попередній тиждень перед великоднім великим постом. За своєю сутю та походженням, це традиція обрядів магічного характеру, що відображає радість прощання із зимою та підготовкою людей до близької весни. Основна атрибутика цього свята (млинці, катання на конях, спалення опудала “масниці” і т.д.) не мають, власне, нічого спільного із християнською символікою.

Багато язичницьких елементів, як вже згадувалося раніше, було включено до православного Великодня, котрий сприймався давніми українцями більш як свято воскресаючої природи. Пасхальний культ хліб-паска і яйце – символи життя, повинен був забезпечити майбутній урожай і бути сверідною жертвою природі.

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що візантійське християнство так повністю і не усунуло слов'янського язичництва з повсякденного життя нашого народу, а асимілювало його, включивши язичницькі вірування та традиції в свої релігійні обряди.

²⁶ ГОРДИЕНКО, Н.С. *Крещение Руси: Факты против легенд и мифов*. Ленинград: Лениздат, 1986. ст 97

8. Українська символіка та язичницькі знаки

8.1 Поганські сакральні символи в Трипільській культурі

Трипільська археологічна культура, культура наших предків, є однією з найдавніших та найбагатших в Європі. У давніх трипільців існували своєрідні знаки-символи, поняття, якими вони позначали життя і своє розуміння Всесвіту.

Найсакральнішими знаками для трипільців були сонячні та місячні символи (солярні та лунарні), котрі також були пов'язані з календарем. Знаки сонця являли собою коло, колесо з шістьма спицями, чи круг з хрестом усередині. Місяць же являв собою дуги, повернуті в різні боки, що мали символізувати його фази, та півмісяці, котрі позначали Молодика і Старого місяця.

Зображення рослинних символів: деревце з піднятими гілками; малюнки у вигляді квіток; світове дерево - також є давніми та сакральними символами язичницького світу. Символ дерева взагалі був один з найважливіших в українському поганському віруванні. Вічнозелене Дерево Життя складається зі стовбура, верхів'я і коріння – трьох магічних сфер. Як було зазначено вище, стовбур означав земне життя людей, крона дерева – світ Богів, коріння ж – потойбічний світ.

Найбільше символів та зображень язичницького періоду дійшло до нас на ритуальному посуді чи скульптурках Богинь родючості (Рожаниць) тощо. Малюнки жіночих постатей, що підносять чару до неба, символізували прохання дощу. Магія родючості була однією з найважливіших у культурі давніх українців. У складі глини, з якої ліпилися ритуальні фігурки Рожаниць, заміщувалося пшеничне зерно або борошно. Символом засіяного поля погани вважали квадрат, розділений хрестом на чотири частини, в кожній зображалася крапка, що мала символізувати зерно.

Дуже спірним, та в сучасності іноді і забороненим, є давній язичницький символ свастики (сварги). Цей знак відомий з давніх часів у багатьох народів світу (в Індії, Європі тощо) і був різновидом слов'янського хреста (крижу), що символізував життя, сонце, небесний вогонь та світло.

Раніше ці сонячні знаки малювали на хатах, перед дверима, вважаючи їх оберегами проти злих сил. Є різні припущення щодо значення цього знака. Вважається, що найголовнішим є символіка небесного вогню. Свастика є знаком

Сварога, так само як стріла була символікою Перуна.

Давні свастичні знаки.

8.2 Значення та походження блакитно-жовтих барв українського прапора

В Україні значення цих кольорів здавна пояснювалося як блакить небес і золото ланів. Проте, дослідники вважають, що національні кольори несуть в собі родову та видову символіку. Згідно з деякими гіпотезами, блакитно-жовті барви символізують у багатьох культурах світу дві першооснови буття: добро і зло, вогонь і воду, чоловіка і жінку. Синя та жовта фарби, як відомо, при змішуванні дають зелений колір, що був символом дерева Життя.

У дослідженнях Володимира Шаяна, котрий присвятив українській символіці окрему працю, значення барв українського прапора трактується таким чином: “Синій Грім — це Таємна Потуга, що запліднює саму Мужську силу Плідності. В цьому смислі це найбільше згуще на Творча Сила Космосу... Ця препотужна Барва Блакитного Грому є першою барвою Прапора України”. Жовтий колір є “Уособлення Духа Прапредка і Духа Сонця, основника нашої раси”.²⁷

8.3 Походження та значення українського тризуба

Знак тридента (тризуба, трисуття) відомий у багатьох культурах світу ще з давніх часів. Його знаходять як у Європі, так і у Азії. З тризубом у греків

²⁷ ЛОЗКО, Галина. *Українське Народознавство*. Харків: Мандрівець, 2004 .ст 207

зображувалися Посейдон, у римлян – Нептун, у слов'ян – Перун, у скіфів – Тагимасад.

Триденіт.

“На початку 1990-х років серед істориків точилися дискусії про правомірність використання тризуба як державного герба. Противники тризуба твердили, що це був знак династії Рюриковичів і ніякого відношення до всього українського народу він не має. Українці ж самі видобули цей герб із глибини тисячоліть, повернувши його із небуття, з непам'яті. Чи випадково це? Адже Володимир Шаян назвав тризуб “Великим Таїнством Української Душі”.”²⁸

Втім, з наскальних малюнків та гончарних виробів, знайдених дослідниками, можна судити, що тризуб справді є одним з найдавніших знаків нашої землі. За часів же Княжої доби, тризуб набув своєї сучасної та відомої нам графічної форми.

Головною ідеєю тризуба, дослідники вважають число три – поєднання трьох основ буття. Тобто поєднання трьох сфер, таке саме як в язичницькому Дереві Життя.

Триденіт також є одним з найстаріших українських оберегів. Цей символ завжди символізував в українців перемогу та волю, був своєрідним талісманом, пов'язаним зі старими міфологічними поняттями.

²⁸ ЛОЗКО, Галина. *Українське Народознавство*. Харків: Мандрівець, 2004. Ст 210

9. Пісенні традиції українського язичництва

9.1 Колядки та щедрівки

В українській традиційній культурі слово коляда може бути в першу чергу обряд, різдвяна пісня та сама винагорода за колядування. Втім, згідно з думкою таких дослідників як Дмитро Туптало та Інокентій Гізель, Коляда первісно був одним із язичницьких богів, що символізував початок року. Цілком можливо, що саме від Коляди і походить слово календар, тобто річне коло.

Щедрівка є словом суто українського походження, його значення зрозуміти не важко. У щедрівках люди висловлюють щедрі побажання рідним і близьким. На думку дослідників, у давнину вони виконувалися навесні, тому що в дохристиянські часи Новий рік святкували весною. Зараз ці пісні виконуються на Щедрий вечір (раніше відомий як Новоліття). Втім, коли Новий рік був перенесений на січень, можливо відбулося зміщення у часі святкування Новоліття, внаслідок чого обрядові пісні весняного щедрівочного циклу почали співати разом із колядками.

Щедрівки і колядки поділяються на давні (язичницькі) та ті, що були створені вже після прийняття Християнства (біблійні сюжети).

“Зразком стародавньої колядки може бути ось ця:

Ой там, за горою, Та й за кам'яною, Щедрий вечір, на добрий вечір!
(Приспів повторюється після кожних двох рядків) *Ой там виходило Три товариші.*
Що перший товариш — То яснеє сонце. Що другий товариш — То ясен Місяць. Що
третьій товариш — То дрібен дощик.

*Що сонечко каже: "Як я ізйду -То зрадується Старее й малее". А місяць каже: "Як я ізйду -То зрадується Весь звір у полі. Ой звір у полі, Чумак в дорозі, Чумак в дорозі, Хазяїн у домі". А дощик каже: "Як я ізйду — То зрадується Жито й пшениця. Жито й пшениця і всяка пашиця".*²⁹

Традиції колядування та щедрювання зберігаються в Україні і у наші дні, що безумовно доводить їх культурне та історичне значення.

²⁹ ЛОЗКО, Галина. *Українське Народознавство*. Харків: Мандрівець, 2004. Ст 145

9.2 Русальні пісні

Цей вид народної творчості, на відміну від колядок та щедрівок, не використовується в наші часи. Русальні пісні виконувалися під час Зелених свят на початку чи в середині травня. У християнстві подібним святом є Трійця - свято котре проходить трохи пізніше, через відставання православного календаря (50-й день після Пасхи).

Предки сучасних українців вірили в міфічних істот, таких як русалки, мавки, котрі жили серед рослин у лісах та водах. Язичники вважали, що ці істоти можуть як нагородити так і зашкодити людині. Тому українці використовували різноматніні обереги (пахучі трави), щоб задобрити русалок та захиститися від їх чарів.

Русальні обряди на срібному браслеті XVII ст

Історично, звичай вносити до хати зілля на Трійцю означав запросити русалок. Це був також обряд ушанування цих істот як Прародичів. У перший день Трійці дівчата у полі готували обід, своєрідну поминальну тризну, завітчувалися вінками і співали русальські пісні. Тому можна вважати, що русальські обряди спочатку були звичайним поминанням предків.

9.3 Купальські пісні

Коли приходять найкоротші літні ночі – свято Купайла, звідусіль линуть купальські пісні. Ці пісні переважно мрії-співанки дівчат про заміжжя та прощання з вільним життям. Перед Купальським святом енергія Сонця досягає найвищої точки, а далі йде на спад. У давнину це явище символізувало звичай «ховати

ярила», який здійснювали лише заміжні жінки. Купайло ж, за язичницькими віруваннями бог шлюбу і земної родючості.

Вважалося, що в цей день земля віддає всю свою силу травам, які треба було зібрати до сходу сонця. Перед початком збирання язичники приносили землі жертву – хліб-сіль або монети, як плату за її щедрість.

Свято Купайла.

Узагалі, купальський обряд складається з багатьох елементів: плетіння вінків, запалювання вогню і стрибання через вогнище, прикрашення стрічками деревця марени, водіння хороводів та спалювання солом'яного опудала Купайла. Все це супроводжується піснями, ворожінням на вінках та купанням. І досі популярні та співаються в наші дні пісні, в яких, втім, християнська символіка переплітається з язичницькою. Тому зараз це свято в Україні та Росії називається “Іваном-Купалою”, поєднання язичницького бога Купайли та християнського святого Івана, над чим ми навіть не замислюємося.

Проте збереглося багато пісень з первісним, природним змістом, котрі дівчата співають, ворожачи на віночках, щоб дізнатися про свого судженого:

“Заплету віночок.

Заплету шовковий,

На щастя, на долю,

На чорні брови.

Ой пуцу віночок

На биструю воду

На щастя, на долю,

На милого вроду.

*Ой поплинь, віночку,
прудко за водою,
На щастя, на долю,
Милому зо мною.*³⁰

Купальське свято і пов'язані з ним розваги і досі є улюбленими в українців та росіян. Це свято святкується й нині, наприклад, громадою рідновірів на березі Дніпра в день літнього сонцестояння. Свято як і у давнину продовжується всю ніч і проходить в найкращих язичницьких традиціях.

10. Язичницька культурна спадщина

З допомогою скульптури, різьби та карбування, наші предки-слов'яни створювали різноманітні поганські зображення, володіння якими, як вони думали, охороняло їх від небезпек та вищих сил. Поганські символи виявляються як у слов'янському фольклорі (образи дерев та рослин), так і в зодчестві - зображення на житлах птахів та тварин.

Древні слов'яни будували багатобанні дерев'яні поганські храми. Втім, ці храми були скоріше місцем для зберігання предметів поклоніння. Самі ж обряди супроводжувалися промовлянням заклинань, співами, танцями та елементами театралізованих дій.

При дослідженні поганської культурної спадщини, мною було виявлено, що найбільше язичницького в українському мистецтві збереглося у спадщині архітектури – поганські храми, скульптури, ідоли, фрески та мозаїки; в ювелірній сфері – золоті та срібні прикраси, Турові роги-ритони з Чорної Могили; та в фольклорній музичній спадщині – купальські та різдвяні пісні, про які згадувалося вище.

10.1 Архітектура та монументальний живопис

Дослідники припускають, що у Стародавній Русі дохристиянського періоду вже існувало живописне мистецтво. Існує багато підстав для існування гіпотези, що якби давньоруське суспільство вже не мало живописних традицій, мистецтво іконопису після Християнізації не могло б розвиватися так швидко.

³⁰ ЛОЗКО, Галина. *Українське Народознавство*. Харків: Мандрівець, 2004. Ст 152

Існувало у Давній Русі і початкове мистецтво скульптури – творчість різьбярів по дереву та камінню. Слов'яни виробляли різні статуї богів: Перуна, Хорса, Мокоші, котрі були пізніше знищені. Також існували різноманітні статуетки божків – покровителів домашнього вогнища, природи та ін.

Найдавніші храми в язичницький період будувалися з дерева, що надавало майстрам-різьбярям широкі можливості для прикрашання будівель орнаментами, знаками і символами. Дерево взагалі мало також сакральне значення для побудови язичницьких святилищ. Удома слов'яни-язичники мали домашніх ідолів, котрих ставили на спеціальні кутові полиці – божниці. Ця традиція пізніше втілилася у християнську традицію ставлення ікони в куток. І в наші часи на Гуцульщині зберігаються дерев'яні фігурки домовичків, яких гуцули називають Дідами чи Предками.

“Цінними пам'ятками традиційної руської віри є Бушівське святилище, відкрите в Ямпільському районі на Вінниччині в 1884 р. Його цінність посилюється тим, що тут відкриті й розшифровані написи, вирізьблені на вапнякових брилах. Це імена богів Перуна, Хорса, князів Олега та Ігоря, а також ім'я жерця. Бушівський храм був збудований з каменю, вкритий дубовим гонтом. Він мав 2 яруси – наземна й підземна частини сполучалися печерами.”³¹

Слід зазначити, що часто архітектура та мистецтво післяхристиянського періоду черпали натхнення з язичницького світогляду. У давніх мозаїках зустрічаємо символіку рослинного та тваринного світу. Лінійний і хвилястий орнаменти символізували воду, річку. Усе це давні язичницькі елементи, котрі вкорінилися в українському мистецтві ще задовго до прийняття Християнства.

Софія Київська

В Україні і досі можна знайти багато ознак двовір'я, як у церковних обрядах, так і в церковному мистецтві. Ми можемо побачити це у включенні давніх магічних символів у християнське церковне будівництво, в оздоблення храмів фресками. Цей феномен можна розглянути на прикладі Софіївського собору у Києві, особливо його внутрішнього оздоблення, яке іноді називають “язичницьким фоном”. Орнаменти собору мають вигляд різних візерунків – рослин з

³¹ ЛОЗКО, Галина. *Українське язичництво*. Київ: Преса Україна, 2009. ст 45

трилистниками, хмелю, який використовувався для приготування ритуальних напоїв у язичницьких обрядах.

Серед розписів собору також зустрічаються зображення тварин (ведмідь, вепр, собака), птахів та різноманітних фантастичних істот. Зацікавлення викликають постаті скоморохів та музик, що грають на гусях та лютні. Як вже згадувалося раніше, культура скоморохів з'явилася на Русі ще до прийняття Християнства.

"Скоморохи". Фрагменти.

Фрески башт Софії є одним з найцікавіших джерел відомостей про життя князівського двору, та різних сторін старослов'янського побуту. Вони унікальні ще тим, що є єдиним зібранням побутового монументального живопису часів Давньоруської держави, що дійшло до наших днів.

Собор Бориса й Гліба(Чернігів)

Стародавнє місто Чернігів було настільки ж розвинутим у архітектурному та будівельному плані як і місто Київ. Скарбом цього міста є Борисо-Глібський храм-усипальниця княжого роду. Архітектура цього храму увібрала в себе глибокі традиції художньої культури Давньоруської держави.

Храм являв собою велику споруду, всередині оздоблену фресками, а також вражаючою своєю різьбою на камені. У чернігівській різьбі домінує звіриний, язичницький стиль або, як ще його прийнято називати – тератологічний.

Дослідники намагалися розшифрувати зміст звіринних рельєфів і висловлювали різні теорії. Жахливих хижаків трактували як барсів, у птахів бачили то сокола то орла, які начебто символізували свободу та політ людської думки. Досі невідомо, чому цими незвичайними образами прикрасили капітелі православного храму і розмістили їх на найчільніших місцях. До речі, подібні зображення вчені знаходять і у рукописних книжках Київської Русі та середньовічної України. Ці мотиви часто зустрічаються на язичницьких прикрасах,

наприклад, на срібній голові турячого рогу з чернігівської “Чорної могили” та срібляній чаші знайденій у Чернігові у 1957 році.

Тваринний світ та мотиви природи посідали важливе місце у народній творчості та міфології слов'янських племен. Чернігівські знахідки свідчать про язичницьке коріння елементів такого мистецтва.

Збруцький ідол

У середині XIX ст. у подільській річці Збруч було знайдено слов'янського ідола, відомого під назвою Збруцький ідол чи ідол Святовіда. Скульптура вірогідно потрапила в річку за часів християнізації Русі, а точного часу її створення досі не становлено. Зараз ідол зберігається у Краківському музеї.

Скульптура являє собою чотиригранний стовп висотою два метри, з головою з чотирма обличчями та в слов'янській шапці, ніби облямованій хутром. Нижче голови знаходяться рельєфні зображення людиноподібних постатей. Можливо скульптура виглядала як чотири окремі істоти під однією шапкою.

Середній же ярус зображень на стовпі складається з чотирьох невеликих людських постатей з високими головами, короткими ногами та розведеними руками. На нижньому ярусі скульптури з трьох сторін були вирізані рельєфи облич зі злим виразом.

Три яруси зображень у слов'янських язичників символізували тривимірність світу: небо – де жили боги; земля – заселена людьми і царство духів під землею. Можливо митець, який створив ідола, за допомогою художніх засобів, прагнув передати спокій богів у верхньому ярусі, безпорадність людей – у середньому, та гнів на обличчях – у нижньому.

10.2 Ювелірне мистецтво

Цей вид мистецтва східних слов'ян мав досить високий рівень розвитку. Найпоширенішими образами були зображення богів та міфічних істот. Щодо композиції та художнього оформлення окремих виробів, язичницькі ювеліри виявляли справжню віртуозність. Найчастіше вживалися звіриний, антропоморфний та геометричний стилі. Натхнення для своїх виробів слов'янські майстри черпали з природи.

Зображення на русальних прикрасах.

Також інкрустацією та різьбою оздоблювали металеві вироби, наприклад, зброю.

Зображення на зброї складали різні фігури – півмісяці та кільця, а також символи у формі двозубця, пізніше схожі на тризубці, відомі під назвою “Знаків Рюриковичів”.

Турові роги-ритони

“У всіх книжках з історії Стародавньої Русі обов'язково згадується і захоплено описуються турові роги з Чорної Могили в Чернігові, датовані ХХ ст. Їх срібляна оправа, на якій вирізьблений, за припущенням Б.О. Рибаківа, сюжет чернігівської билини про Івана Годіновича, справді належить до числа шедеврів

давньоруського мистецтва, які свідчать про наявність в наших предків великої естетичної культури.”³²

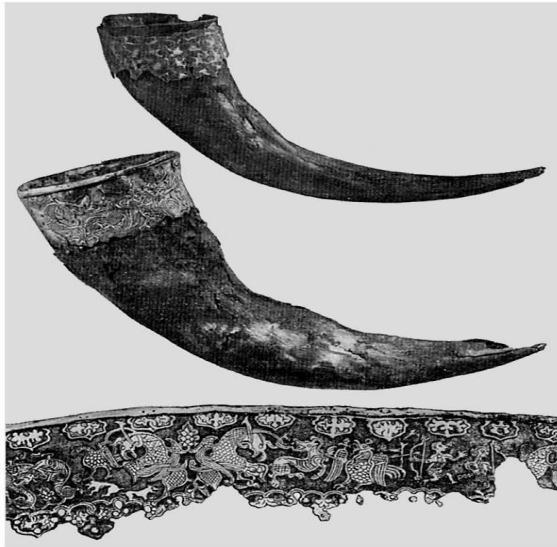

Рис. 66. РИТУАЛЬНЫЕ ТУРЬИ РОГА ИЗ ЧЕРНОЙ МОГИЛЫ.
Винту окантовка большого рога (рисунок из публикации Д. Я. Савохиной)

Це був посуд - ритони для питва, що мав ритуальне значення. Він був тісно пов'язаний з поганським язичницьким культом і був частиною ритуальних бенкетів, присвячених богам. Турові роги-ритони окуті сріблом навколо устя і прикрашені квадратними накладками в середній частині. Обкуття рогів прикрашене орнаментом з рослинними візерунками та цілим фризом із різноманітних чудовиськ, птахів та людей. Спроби прочитати сюжет обкуття турового рогу дослідники робили багато десятиріч. І хоча, на думку радянського вченого Б.О. Рибаківа, на туровому розі зображений сюжет билини про Івана Годиновича, і до сьогодні, ані історія, ані міфологія поки що не дали відповіді, який же сюжет насправді зображений на знахідці з Чорної Могили.

Слід відзначити, що надалі, під впливом християнства, відбувся стрибок у розвитку будівництва та архітектури, оскільки необхідно було споруджувати нові храми.

Мистецтво будівництва спочатку запозичувалося з Візантії, а потім розвивалося самостійно. Необхідність оздоблення християнських храмів,

³² ГОРДИЕНКО, Н.С. *Крещение Руси: Факты против легенд и мифов*. Ленинград: Лениздат, 1986. ст 36

виготовлення ікон, церковної атрибутики – все це створювало додаткові стимули для розвитку нових ремесел на Русі.

Таким чином, ми бачимо, що художнє життя стародавніх українців у язичницькі часи, розвивалося самобутніми та оригінальними шляхами і відрізняється багатством тем та мотивів. Давньослов'янське мистецтво являло собою самостійне стилістичне явище, яке надалі стало ґрунтом для розвитку християнського мистецтва.

11. Новоязичництво. Феномен руху “Рідновірства”.

“Рідновірство (Рідновір'я) — релігійний напрям, який базується на “слов'янській міфології та релігії”; і ставить за мету відродження “рідної слов'янської віри” (звідки й назва “рідновір'я”). Для всіх течій рідновір'я притаманна ідея відродження праслов'янських вірувань, які рідновіри вважають єдино автентичними для слов'янина, зокрема для українця.”³³

Рух “Рідновір'я” - притаманний слов'янським країнам, де державотворчою нацією є слов'янська нація. Найбільшого ж розвитку новоязичницький рух досяг на територіях східнослов'янської України та Росії. У Росії до найвідоміших поганських рухів можна віднести Союз Слов'янських Общин Слов'янської Рідної Віри та Співдружність громад «Велесів круг». В Україні ж найбільш помітними рідновірськими рухами на сьогоднішній день є Родове Вогнище Слов'янської Рідної Віри, Об'єднання рідновірів України та Руське Православне Коло.

Звичайно, в інших слов'янських країнах можна також знайти язичницькі рухи. Так, у Польщі існує об'єднання Слов'янська віра, також активно почав розвиватися новоязичницький рух у Сербії та Хорватії. В цих країнах проводяться збори “рідновірів”, приурочених до календарних поганських свят. Всі язичницькі рухи слов'янських країн ставлять перед собою спільну мету, а саме – відродження етнічної культури та віросповідання слов'ян, та втілення язичницьких (народних) цінностей до сучасності.

³³ Рідновірство. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2014-01-28].

Спільною рисою усіх поганських рухів є шанобливе ставлення до природи та пошук гармонії людини із навколишнім світом.

Що стосується філософського сенсу, усі новоязичницькі рухи об'єднує ідея релігійного різноманіття, тобто вірування без якихось становлених догм. У релігійних відгалудженнях слов'янських поган ми можемо побачити такі вірування як: “багатобожжя (не пов'язані між собою спорідненістю Боги), і родобожжя (Всевишній, що породив інших Богів), і пантеїзм (заперечення уособлених Богів і поклоніння Природі як живому Богові), і панентеїзм (поклоніння природі як прояву Богів).”³⁴

У 1934 році в Карпатах проф. Володимир Шаян прийняв рішення про необхідність відродження давньоукраїнської язичницької віри. Тому у 1943 р. ним був організований “Орден Лицарів Бога Сонця”. Таким чином В.Шаян вважається засновником відродження “рідної віри” в Україні.

Великою течією в Україні та Росії, Рідновір'я стало лише після розпаду СРСР, та ознайомлення громадськості з тзв. “Велесовою книгою”, котру більшість рідновірів вважають своєрідним “Святим письмом рідновір'я”. Таким чином, лише в 90-х роках назва “рідновір'я” почала вживатися у ЗМІ України та Росії.

Втім, вже в XXI ст. кількість рідновірів, віруючих у Велесову книгу, почала зменшуватися, або відділятися у інші течії язичництва.

Фотографія дощечки № 16 Велесової книги

³⁴ <http://welykden.org.ua/index.php/actualno/item/36-dukhovna-iednist-iazychnytskoho-rukhu>. [online]. [cit. 2014-01-28].

“Велесова книга” - це збірник молитов, легенд та розповідей про старослов’янську історію. Ця книга і досі залишається загадкою для вчених. Деякі експерти вважають її давнім поганським трактатом XX ст., але більшість вчених схиляється до думки, що це підробка XIX – серед. XX ст.

“Книга має популярність серед послідовників неоязичництва, які вважають її язичницьким писемним трактатом 10 століття. Події, що описані у Велесовій книзі, охоплюють період приблизно від 7 ст. до н. е. до кінця IX ст. н. е. Назва книги пов’язана з іменем слов’янського бога Велеса (бога достатку, худоби і торгівлі).”³⁵

Сучасне ж становище язичництва в Україні таке. Усього у нашій країні діє близько сотні громад рідновірів, що важливо, усі громади “традиційного рідновір’я” толерантно ставляться одна до одної. Голови основних відгалужень новоязичництва в Україні більше не вивчають Велесову Книгу, проте використовують деякі її тексти у своїх ритуалах. У той же час, деякі громади рідновірів відкидають і окремих поганських богів, згаданих у Велесовій книзі. Так, наприклад, існує думка, що Коляда та Купайло – лише назви свят та священних вогнищ, а не богів. Таких особливостей сучасне новоязичництво налічує безліч, тому робота по впорядкуванню пантеону поганських богів і надалі триває.

Таким чином, ми бачимо, що язичництво не тільки не зникло, а і надалі продовжує активно розвиватися в Україні у вигляді “новоязичництва”. Люди у новому сторіччі почали усвідомлювати важливість взаємозв’язку людини і природи, а поганське вірування є найпершою духовною системою, яка зародилася в природних умовах стародавніх часів, коли людина відчувала себе невід’ємною частиною Всесвіту. Людина тих часів брала свої знання з Природи і уособлювала її з Богом. Усе ж що людина бере від бога, було і залишається правильним і вічним, тому можна сказати, що рух “Рідновірства” заслуговує на своє існування та повагу.

³⁵ Велесова книга. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2014-01-28].

Висновки

Проаналізувавши вплив слов'янського язичництва на розвиток національної української культури, я дійшла висновку, що первісні язичницькі обряди та ритуали стали не тільки підґрунтям та джерелом виникнення усної народної творчості в Україні, оскільки вони поєднують словесні, пісенні, мистецькі елементи, які згодом стали основою для розвитку української культури, але і надалі впливають на традиції та звичаї сучасних українців.

Поганський, дохристиянський світогляд, вірування та язичницька психологія органічно ввійшли в систему усної народної творчості України. Незважаючи на досить велику часову віддаленість від періоду, коли язичництво займало головну позицію в релігійних та культурних віруваннях наших предків, історико-етнографічні знання про ті далекі часи дають нам можливість пояснити багато культурних явищ та звичаїв нашого народу.

Слов'янська язичницька віра зародилась в природних умовах того далекого часу, коли людина відчувала себе невід'ємною частиною Всесвіту. Вона черпала свої знання та вірування з природи, пов'язуючи навколишні явища з дією богів. Стародавній язичник зберігав у своїй вірі всі надбання своїх пращурів і жив у цілковитій гармонії з навколишнім світом.

Найбільше наші поганські предки шанували свою землю. Саме з поклонінням землі пов'язано найбільше обрядів та ритуалів язичницького вірування. Формула Мати-Земля була і залишається суттю народних поглядів на життя українців.

У поган існувала своєрідна міфологічна ієрархія, котра розділялася на головних богів, нижчих богів, та міфологічних створінь, котрі служили їм. Людське життя та все живе на землі, на думку язичників, керувалося вищими богами, які могли як захищати свої творіння, так і карати їх.

В язичницькому світі існувала також ієрархія служителів культу – жерців, волхвинь, знахарів, які грали не менш важливу роль у житті поганських слов'ян. Завдяки ним виконувалися усі важливі обряди та ритуали, записувалися стародавні перекази та міфи і навіть вирішувалися політичні питання.

Найбільше залишків міфологічних сюжетів нашому народу вдалося зберегти у своєму багатому фольклорі – обрядах, заклинаннях, піснях, звичаях тощо. Коли людина починає усвідомлювати, що таке Світ і яке місце вона займає в

ньому, з'являється спосіб мислення, який називається філософією. Філософія язичництва є невід'ємною частиною міфологічної спадщини і своєрідної природної магії цієї віри.

У предків українців існувало чимало магичних ритуалів та обрядів – забезпечення родючості, викликання дощу, святкові та календарні обряди, обряди пов'язані з магичною роллю рушника тощо. Усі вони були невід'ємними від повсякденного життя слов'ян, вони призначалися для тлумачення сил природи та захисту своїх близьких та свого господарства від “нечистої сили”, тобто якихось негативних подій та чинників.

У язичників існувала також багата родинна обрядовість. Найбільш яскраві традиції залишилися в наших звичаях і до сьогодні. Весільна та поминальна обрядовість наших пращурів є колоритною та багатою спадщиною для нас та наших майбутніх нащадків.

Неменш цікавим явищем є стародавній язичницький календар, котрий безумовно пов'язаний з сучасним нам православним календарем. Кожен день язичника уособлювався з богом-покровителем, існували також своєрідні правила, яких язичники повинні були дотримуватися протягом свого тижня, щоб жити спокійним, щасливим життям і не гнівити своїх богів.

Втім, мабуть найважливім для наших предків був культ Природи – шанування рослин та тварин, використання їх як натхнення для свого мистецтва, обрядів, пісенної творчості. Рослини та тварини служили поганам також своєрідними тотемами та талісманами, жертвоприношенням для богів, невід'ємною частиною магичних ритуалів та повсякденного життя.

Християнізація Київської Русі була процесом, котрий можливо триває і до сьогодні. Проаналізувавши релігійний розвиток в Україні з дохристиянських часів до сучасності, я дійшла думки, що в якійсь мірі феномен “двовір'я” спостерігається у релігійних віруваннях мого народу і в наші часи. Докази цього ми знаходимо у мистецькому аспекті (фрески стародавніх православних соборів); у різдвяних та великодних традиціях (прикрашання ялинки, приготування ритуального хліба, куті); у святкуванні таких язичницьких свят як свято Івана Купали, Маковія; у ворожінні дівчат на “дозволені” Православ'ям дні – “святки” та ін.

Безумовно, християнство лише частково видалило язичництво з повсякденного та релігійного життя Стародавньої Русі. Християнізацію можна вважати спробою перевести древнє суспільство з одного релігійного рівня на

інший, більш високий та розвинутий. Православ'я є і було таким рідним для українського та руського народу саме тому, що є релігією, котра в Україні увібрала в себе стародавні язичницькі традиції та ритуали, таким чином трансформуючись у цілком унікальне та незалежне від християнства - Руське Православ'я.

На жаль, знання про стародавнє українське язичництво дійшли до нас переважно лише у вигляді легенд та міфів. Про традиції поганських богослужінь та національні храми знаємо ще менше. Якщо земля зберегла для нас залишки зруйнованих святилищ та ідолів, то записів стародавніх обрядів марно шукати і нині. Втім, єдине не викликає сумніву – обрядові народні пісні, танці, кухня та звичаї, донесені до нас усною народною творчістю, є справжньою спадщиною стародавньої релігії, котра, як ми маємо можливість побачити, не лише не зникла з життя українського народу, але і продовжує існувати, перевтілившись лише магічним чином у багату та колоритну українську народну культуру.

Resumé

Pradávní Slované, předkové dnešních Ukrajinců, se vyčlenili jako samostatná etnická komunita již na přelomu našeho letopočtu. Dávni Slované velmi dobře znali přírodu své země a vážili si jí. Proto si, kvůli své neschopnosti racionálně vysvětlit různé přírodní jevy, vytvořili naši předkové svou představu o okolním světě, v důsledku čehož vzniklo pohanské náboženství.

Tato bakalářská práce se věnuje problematice zkoumání pohanské víry, pomocí které pohané poznávali svět, vysvětlovali si střídání ročních období, změny přírody a vyjadřovali zároveň svůj vztah k ní. Naši předkové věřili, že jejich původ sahá k době pohanských bohů, základem pohanství byla adorace přírodních sil – slunce (jako pramene života) a země (jako matky všeho živého).

Nutno konstatovat, že na rozdíl od křesťanství, které známe v podobě ucelené náboženské struktury, se slovanské pohanství rozvíjelo poměrně nejednotným způsobem. Vše nové koexistovalo se starým, pouze ho doplňovalo, v důsledku čehož se utvořilo originální navrstvení víry a předsudků. Ukrajinské pohanství jako náboženství je většinou zachované jenom v obřadech, zvycích, tedy v lidové kultuře, nicméně nemůže být pokládáno za mrtvé. Faktem je, že rozvoj slovanské mytologie byl nečekaně přerušen christianizací. V tomto období byla zničena spousta výtvorů, idolů a chrámů, které sloužily pro potřeby uctívání bohů a mýtických bytostí.

Slovanská mytologie, jakožto vědní obor, má svou bohatou historii. Její vznik se datuje do období 7. století, o čemž svědčí údaje v "Pověstech dávných let" o Vladimíru I.

Svjatoslaviči, který už 8 let před christianizací Rusi dal rozkaz postavit idoly hlavních pohanských bohů. Další výzkumy v této oblasti proběhly až v druhé polovině 18. století, a to díky takovým vědcům jako Mychail Lomonosov.

Je důležité si uvědomit, že si na začátku 19. století, ukrajinské a ruské umění vzalo za inspiraci „přírodní“ pohanskou kulturu. Tato kultura se stala do určité míry „módní“ a pohanský folklor se tak adaptoval na vkus tehdejší doby. Takovým způsobem byla vytvořena nová mytologie, kterou chtěli lidé vidět barvitě a zajímavě. A proto pohanské bytosti a bohy viděli i tam, kde ve skutečnosti vůbec nebyli.

Starobylé slovanské povědomí o vesmíru vykazuje mnoho shodných rysů s ostatními indoevropskými náboženstvími, ale bylo samozřejmě také ovlivněno představami různých sousedních etnik. Představa o vesmíru byla následující: zemi si lidé představovali jako plochu, kterou podpírají čtyři býci. Předpokládalo se, že země má svůj

kraj, a nebe nad ní je napjatá býčí kůže. Na nebi byly zavěšeny hvězdy, slunce a měsíc a vykonávaly po něm svou pout'.

Slunce, jako pramen všeho živého na zemi, se i dnes v Karpatech nazývá „boží tvář“. Se sluncem u Slovanů nebyly spojeny žádné speciální magické rituály, avšak měsíc byl hlavním objektem černé magie. Novoluní bylo často doprovázeno rozdělováním rituálního ohně, dívčím věštěním, svatbami a začátkem zemědělských prací.

Zbožňování „nebeského ohně“ – blesku a „zemského ohně“ – domácího krbu, bylo středem pohanského světonázoru a náboženského chování. Ztělesněním nebeské síly byly blesk a bouře, které Slované vyjadřovali třemi synonymickými slovy: hrom, blesk, Perun.

Výraz „matka-země“ byl také vyjádřením podstaty pohanských názorů. Vztah k zemi jako k matce, úrodné a dávající život, byl společný pro celou starověkou Eurasii.

U slovanských pohanů existovala specifická hierarchie bohů a mytologických bytostí. Struktura „pohanského Olympu“ je poněkud spleťtá a hodně mytologických postav není dostatečně prozkoumáno ani v současné době, proto je o nich naše představa nejasná. Nicméně, díky badatelům v této oblasti a některým starověkým pramenům jako např. „Pověsti dávných let“, máme možnost prozkoumat některé významné představitele pohanského panteonu.

Na vrcholu pohanské hierarchie byli hlavní bohové (Perun, Mokoš, Veles, Dažbog atd.), níže byla jiná božstva a mytologické bytosti (Kupala, Koleda, Lado aj.). Na nejnižší příčce byli lidé, ovšem obdaření silou, aby mohli bojovat proti temným silám. Podle některých vědců ale struktura mytologického panteonu, kterou známe v naší době, měla u tehdejší generace Ukrajinců jinou podobu. Na začátku pohanského období převládal kult matriarchátu, v podobě víry v tzv. Sudičky – bohyně plodnosti a Matky Světa. Později s převládáním patriarchátu vznikla představa mužského božstva – vznikl kult Vesmíru – Rodu.

Na Ukrajině také existovali v určité formě pohanští náboženští hodnostáři: pohanští kněží, mágové a také mastičkáři, čarodějové, a dokonce tzv. skomorochové. Každý kmen měl svého pohanského kněze, v čele státu stál hlavní kněz, blízký vládci. Ženy čarodějnice hrály v životě tehdejších pohanů neméně roli. To byly tzv. „potvory“, které uměly čarovat, léčit a předvídat budoucnost.

Naši předkové pohané měli specifickou mytologickou představu o světě a pohanských bytostech. Duchy dělili na zlé a dobré jako i jiné národy, avšak v pohanské

mytologii existovala k takovému rozdělení relativní lhostejnost. Všechna božstva se uctívala stejně, přičemž měla vliv na různé oblasti pohanského všedního života. Cenným zdrojem informací o náboženské představě našich předků je pro nás bohatý ukrajinský folklor, který zachoval pozůstatky mytologických syžetů ve svých obřadech, obyčejích, koledách, kupalských písních, zaklínáních atd.

Velmi vážnou roli v pohanském folkloru pak hrají specifické svátky a s nimi související rituály. Existovaly různé obřady uctívání vody - přivolávání deště, mlácení studny; rituály úrodnosti, související s kultem chleba a země; obřady s používáním magických předmětů, např. s ukrajinským „rušnykem“ (vyšívaný pruh látky sloužící k vyzdobě domu a k rituálním účelům) atd.

„Rušnyk“ už od dávných dob hrál v obřadech Ukrajinců důležitou roli. Byl to kultovní předmět, který byl důležitým elementem výzdoby staroslovanských pohanských chrámů, kultovních míst. Je zřejmé, že v dnešní době tato tradice na Ukrajině dosud existuje: „rušnykem“ se ozdobují ikony, na něm dávají hostům chléb a sůl, používá se i při svatebním obřadu.

Další důležité pohanské tradice spatřujeme ve zvyku používání jídel jako rituálních objektů. Významnými atributy ukrajinského masopustu jsou palačinky a důležitým elementem Štědrého večera – ku'ra. Tyto tradice pocházejí od pohanského zvyku přinášení rituálního pokrmu jako obětiny bohům.

Bezesporu spousta současných rodinných obřadů Ukrajinců má své kořeny již v období pohanství. Týká se to především svatebních zvyků a pohřebních tradic. V ukrajinských svatebních obřadech se zachovalo hodně pohanských prvků, jejichž původní význam už dnes neznáme, ale i přesto se dodržují. I v naší době věříme, že manželství bude šťastné v tom případě, pokud manželský pár na svatbě dodrží určité rituály a zvyky. Obřady svatební magie existují na Ukrajině i dnes.

Pohřební rituál starověkých pohanů se vyznačoval svým rozporem mezi touhou člověka žít věčně a neodvratnou smrtí. Pohanské pohřební postupy byly doprovázeny jak smutným pláčem a nářkem, tak i zpěvem a tancem, aby „potěšily“ zemřelého. Velkou roli hrály koňské dostihy, protože kůň byl symbolem přechodu z jednoho světa do druhého. V ukrajinské pohanské pohřební tradici se zachovalo mnoho archaických rysů zděděných po předcích z doby Trypil'ské kultury, Skifů, Sarmarů a starobylých Slovanů.

Zkoumáním pohanského kalendáře také můžeme odhalit jeho velký vztah k současnému pravoslavnému kalendáři. Naši pohanští předkové slavili 8 hlavních svátků (např. Boží Vánoce, Velikonoce, Dožínky, Kupala, Kalyta aj.). Mezi velkými svátky

existovaly samozřejmě i jiné, menší, ale stejně důležité (např. svátky Peruna, Velesa, Mokoše, Ptačí svátek aj.).

Nutno podotknout, že pohanský praukrajinský kalendář odpovídal fázím měsíce a slunce. Každý měsíc tohoto kalendáře měl 4 týdny (podle fází měsíce), tj. 28-29 dnů. Periodicky se střídaly obyčejné dvanáctiměsíční roky s třináctiměsíčními. Proto se podle pohanského kalendáře současných pohanů mohou svátky každoročně měnit. Na ukrajinském území, za doby pohanů, stejně jako teď existoval sedmidenní týden. Podle představy Slovanů byl každý den v týdnu chráněn svým božstvem.

Je zřejmé, že v kultuře našich předků existoval kult přírody a velkého vztahu k ní. Kult rostlin a „posvátných“ zvířat hrál velkou roli ve zvycích a náboženství pohanských Ukrajinců. Např. obřad vánočního ozdobení stromů existuje na Ukrajině i v současné době. Dříve bylo ozdobení stromu plody země součástí rituálu úrodnosti, aby byly všechny rostliny i nadále úrodné. Na tento zvyk nám odkazuje dávný obřad zdobení velikonočního stromku barevnými vajíčky (u Ukrajinců), hračkami (u Poláků), ozdobení vánočního stromu jablky a ořechy (u Rusů). Ukrajinci odedávna považovali za posvátné stromy vrbu a kalinu. Pohané také uctívali dub, ve kterém personifikovali Peruna a slunce, břizu – symbol bohyně Lady, lípu – která byla věnována Matce Vodě aj.

Staří pohané uctívali zvířata ve formě totemů a považovali je za důležitou součást magického světa. Taková představa zformulovala u předků Ukrajinců bohaté a rozmanité folklorní dědictví. Některá zvířata jako např. had, kočka a kohout byla obzvlášť vážená, neboť byla souputníky nebo symboly pohanských bohů. Tento kult můžeme spatřit i v naší době na freskách a ornamentech starších pravoslavných chrámů, jako např. Chrám Svaté Sofie v Kyjevě.

Tato práce se také snaží z kulturního hlediska prozkoumat zajímavé období christianizace ukrajinského národa. Je důležité zdůraznit, že obrat Kyjevské Rusi na pravoslavnou víru ještě neznamenal úplné odstranění pohanských představ z běžného a kulturního života Ukrajinců. Pohanský světonázor ještě dlouho koexistoval s křesťanstvím, přičemž vznikl fenomén tzv. „dvojvěří“, totiž kombinování slovanského pohanského náboženství a obřadů z pravoslaví.

Badatelé došli v této oblasti k závěru, že christianizace Kyjevské Rusi pod vedením Vladimíra I. Svjatoslaviče byla ryze politickou akcí. Byla logickým završením staletých pokusů christianizace, započatých přijetím křtu Askoldem a Direm.

Je však nutno konstatovat, že křesťanství odstranilo pohanství z náboženského života Rusi pouze částečně. Při zkoumání legend o stvoření člověka z pohanské ytlologie

a křesťanské představy, jsme došli k poznatkům, že obě představy si jsou podobné. Prostřednictvím

bližšího zkoumání dvou náboženství můžeme připustit, že christianizace Kyjevanů v r. 988, ještě neznamenala zavedení zásadně nových náboženských představ. Měli bychom tento proces považovat spíše za pokus převedení starobylé společnosti z jedné náboženské úrovně na vyšší, rozvinutější.

Zajímavou reálií ukrajinské historie byla kultura skomorochů. Tento fenomén, a později jeden z církevních institucí má své kořeny již v pohanské době. Dříve převládal názor, že první zmínky o skomoroších pocházejí z „Pověsti dávných let“, tzn., že se skomorochové v kulturním životě Ukrajinců objevili až po christianizaci. Avšak podle některých vědců skomorochové existovali i v době pohanství. Základy kultury skomorochů se zformovaly již v raném období dávné Rusi. Umění kočovných herců bylo oblíbené a národem podporované.

Vědci berou v úvahu, že v „Pověsti dávných let“ a jiných letopisných pramenech jsou použity lidové písně a byliny, vzniklé již v dřívější době. Nutno podotknout, že se mnohé z folklóru dávné Kyjevské Rusi nezachovalo, protože zapisovat údaje začali lidé mnohem později. První podobná sbírka byla napsána až v 18. století, kdy bylo již hodně cenných folklorních elementů ztraceno.

Je zřejmé, že christianizace Kyjevské Rusi byla jevem, který na jednu stranu zcela změnil život a kulturu Ukrajinců, ale na druhou stranu měl podobu reformy na Ukrajině, která absorbovala staré pohanské tradice a rituály. Takovým způsobem vzniklo zcela jedinečné náboženství, nezávislé na křesťanství – ruské pravoslaví.

Dále tato práce zkoumá vliv přijaté křesťanské kultury na kulturu necírkevní, pohanskou. Nejvýraznějším příkladem takového vlivu je pro nás vzájemný vztah církevního a lidového kalendáře. Starý ukrajinský kalendář je teď zcela podřízený pravoslavnému cyklickému slavení svátků a dnů obzvlášť uctívaných svatých (např. sv. Mikuláš a sv. Jiří), důležitým církevním událostem a dodržování půstu. Církevní kalendář ustálil takové pohanské svátky, jako Makový Spas nebo svátek Ivana Kupaly, a pohanské obřady požehnání rostlinám a plodům a jejich obětování je pohanským bohům byly ustáleny jako tradiční obřady. Nejstarší předkřesťanské svátky a rituály byly zapojeny (celé nebo pozměněné) do pravoslavné obřadnosti a pohanská symbolika se spojila s křesťanskou.

Starobylé slovanské vánoční „svátky“ - sváteční vánoční dny s převleky do karnevalových kostýmů, koledami a jinými pohanskými prvky, se zapojily do

ukrajinského křesťanského vánočního a novoročního cyklu, přičemž si zachovaly svou pohanskou povahu. Zcela pohanským prvkem ve slavnostním církevním rituálu je masopust– předcházející týden před velikonočním půstem. Podle jeho podstaty a původu, je to tradice magického rázu, která původně odráží radost z loučení se se zimou a přípravy lidí na přicházející jaro. Hlavní atributy tohoto svátku, jako např. “mlynci” (smažené placky z vajíček, mouky a mléka - ekvivalent českých palačinek), ježdění na koni nebo pálení “opudala” (strašák do zeli), nemají ve skutečnosti nic společného s křesťanskou symbolikou.

Další pohanské prvky spatřujeme ve slavení pravoslavných Velikonoc, které bylo vnímáno dávnými Ukrajinci jako svátek vzkříšení přírody. Velikonoční kult chleba a velikonočních vajíček jako symbolů života existoval již v pohanské době a byl zaměřen na zabezpečení budoucí úrody a měl představovat sveráznou obět pro přírodu.

Práce také předpokládá krátký přehled pohanské symboliky v kultuře Ukrajinců a jejich umění. Zajímavým problémem je výzkum slunečních a měsíčních znaků, zobrazení rostlinných symbolů a v naší době kontroverzních a nedovolených hákových křížů (svastiky, svarhy). Avšak všechny tyto symboly v dávném pohanství znamenaly život, slunce, oheň a světlo a sloužily jako talismany pro ochranu člověka a jeho domu.

Velmi významnou roli v životě Ukrajinců pak hrají současné symboly –trojzubec a žlutá a modrá barva ukrajinské vlajky. Podle pohanských legend tuto symboliku náš národ zdědil po pohanské kultuře, ve které modrá barva znamenala Modrý blesk, a žlutá barva – Slunce, odráží tedy původ vzniku Ukrajinců. Díky nálezům starých jeskynních maleb a keramických výrobků z pohanského období, kde již byly zobrazeny trojzubce, odvozujeme původ státního znaku Ukrajiny právě z těchto prastarých nálezů.

Tato práce se snaží zkoumat vliv slovanského pohanství na vývoj národní ukrajinské kultury. Nejvíce pohanských prvků si Ukrajinci zachovali ve svých lidových písních jakými jsou např. koledy, ščedrivky, písně rusalek a tzv. “kupalské písně”.

Koledy a ščedrivky dělíme na dávné (pohanské) a písně vzniklé po christianizaci (s prvky biblických syžetů). Tento druh lidového umění se zachoval dodnes a ve sváteční vánoční dny je u ukrajinské mládeže stále oblíbený.

Písně rusalek se na rozdíl od vánočních dnes už nepoužívají. Tyto písně se zpívaly během Zelených svátků na začátku či v půlce května. V křesťanství tomuto svátku odpovídá Trojice, která se však kvůli opoždování pravoslavného kalendáře slaví později.

Kupalské písně jsou bezesporu zajímavé pro zkoumání ukrajinského pohanství, jelikož jsou cenným zdrojem pohanského lidového umění. Tyto písně byly hlavně jakýmsi sněním děvčat o sňatku a rozloučením se se svobodou. Kupalské svátky jsou mezi Ukrajinci a Rusy oblíbené i dnes. Aktivně se slaví např. komunitou „Rodnověrců“ na Ukrajině v den letního slunovratu.

Nutno konstatovat, že pohanské umělecké dědictví, jakožto prvky v architektuře a malířství starobylých křesťanských chrámů a zlatnickém umění dávných pohanů, hraje velkou roli pro zkoumání vývoje ukrajinské kultury.

Zobrazení předkřesťanských božstev a mytologických motivů bylo docela běžné i v raném pravoslavném umění Kyjevské Rusi. Obrazy pohanských bohů a mytologických bytostí nalézáme také v klenotech a v umělecké výšivce té doby.

Zajímavý zdroj pak představují rané fresky chrámu Svaté Žofie v Kyjevě, které zachovaly hodně pohanských rostlinných motivů. Neméně důležitým pro zkoumání pohanské představy dávných Ukrajinců je Zbručský idol, nalezený na západní Ukrajině, který bezesporu patří mezi cenné umělecké poklady pohanského dědictví.

Je zřejmé, že v dnešní ukrajinské kultuře existuje fenomén neopaganismu neboli tzv. „Rodnověří“, jako přímá snaha o obnovu slovanského náboženství a jeho rozvíjení. Toto hnutí se vyskytuje ve slovanských zemích jako Ukrajina, Rusko, Polsko a dokonce i Česká republika. V současné době, obzvláště na Ukrajině a v Rusku, existují stovky pohanských sdružení. Kladou si za cíl oživit etnické kultury a náboženství Slovanů, realizovat pohanské náboženství v současnosti. Společným rysem všech pohanských hnutí je úcta k přírodě a hledání harmonie mezi člověkem a okolním světem.

Na konci našeho výzkumu docházíme k závěru, že slovanské pohanství v naší době není mrtvým náboženstvím, ale dále pokračuje ve svém vývoji na Ukrajině v podobě neopaganismu. Lidé si v novém století znovu začali uvědomovat důležitost vztahu mezi člověkem a přírodou. Pohanské náboženství je možná prvním duchovním systémem, který vznikl v přírodních podmínkách v dávnověku, kdy se člověk cítil nedílnou součástí vesmíru. Říká se, že vše, co člověk bere od Boha, bylo a zůstává správné a věčné. Můžeme tedy říci, že hnutí „Rodnověří“ si zaslouží respekt a ve světě své místo.

Po analýze vlivu slovanského pohanství na rozvoj národní ukrajinské kultury jsme došli k závěru, že primitivní pohanské obřady a rituály jsou nejen základem a zdrojem ukrajinského folklorního umění, jelikož kombinují slovesné a grafické prvky,

které se později staly základem pro rozvoj Ukrajinské kultury, ale i nadále mají svůj vliv na tradice a zvyky moderních Ukrajinců.

Znalosti o dávném pohanství Ukrajinců se bohužel většinou zachovaly jen ve formě legend a mýtů. Nicméně je zřejmé, že rituální lidové písně, tance, kuchyně a zvyky nám předávané prostřednictvím ukrajinského lidového umění, jsou dědictvím starobylého náboženství, které, jak můžeme vidět, nejen, že nezmizelo ze života Ukrajinců, ale i nadále existuje, jenom přeměněné do podoby bohaté a barvitě ukrajinské lidové kultury.

Список використаних джерел

1. ГОРДИЕНКО, Н.С. *Крещение Руси: Факты против легенд и мифов*. Ленинград: Лениздат, 1986
2. ДОВАТУР А.И., КАЛЛИСТРАТОВ Д.П., ШИШОВА Н.А. *Народы нашей страны в «Истории» Геродота*. Москва: Наука, 1982.
3. ЗАБЕЛИН М. *Русский народ: его обычаи, предания и суеверия*. Москва: Издание книгопродавца М.Березина, 1880.
4. ЗЕЛЕНИН Д.К. *Восточнославянская этнография*. Москва: Наука, 1991.
5. МУДРУК С., РУБАН А. *Персонажи славянской мифологии*. Киев: Корсар, 1993
6. СЕДОВ.В. *Восточные славяне в VI – XIII вв.* Москва: Наука, 1982.
7. ТОЛСТОЙ, Никита. *Очерки славянского язычества*. Москва: Индрик, 2003
8. ЛОЗКО, Галина. *Українське язичництво*. Київ: Преса Україна, 2009
9. ЛОЗКО, Галина. *Українське Народознавство*. Харків: Мандрівець, 2004.
10. МАТВЭЭВА Л.Л. *Культурологія*. Київ: Либідь, 2005
11. УРИВАЛКІН О.М. *Історичне краєзнавство*. Київ: КНТ, 2008
12. ПАВЛОВА О.Ю. *Історія української культури*. Київ: Центр учбової літератури, 2012
13. БЕРЕСТОВСКАЯ Д.С. *Культурологія*. Симферополь: Бизнес-Інформ, 2003
14. РЫБАКОВ Б.А. *Язычество древней Руси*. Москва: Наука, 1987
15. РЫБАКОВ Б.А. *Язычество древних славян (2-е изд.)*. Москва: Наука, 1994
16. ПАВЛОВА О.Ю. *Історія української культури*. Київ: Центр учбової літератури, 2012

Електронні джерела

1. <http://www.osvita-servis.com.ua/index.php?p=53>
2. <http://politics.ellib.org.ua/pages-1112.html>
3. <http://fph.vse.cz/att/dp.pdf>
4. http://uk.wikipedia.org/wiki/Рыбаков_Борис_Олександрович
5. http://uk.wikipedia.org/wiki/Хрещення_Русі
6. http://sofiyskiy-sobor.polnaya.info/ua/sofiivskiy_sobor_mozaiky_i_fresky.shtml
7. <http://uk.wikipedia.org/wiki/Рідновірство>
8. <http://www.oru.org.ua/index.php/2012-01-01-20-26-24.html>
9. http://uk.wikipedia.org/wiki/Велесо́ва_книга